

37. Országos Tudományos Diákköri Konferencia
Had- és Rendészettudományi Szekció
Budapest, 2025. április 22–24.
Nemzeti Közszolgálati Egyetem
Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar

Álhírek az információs térben – felismerhetőek-e a megtévesztő tartalmak?

Jelige: *NAFO*

Pályamunka lezárásának időpontja: 2024. szeptember

2025.

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés.....	3
2. Információs alapismeretek röviden	6
2.1 Az információ fogalma	8
2.2 Az információ fajtái és csoportosítása	10
2.3 Az átviteli közeg jellemzői	10
3. Álhírek az információs társadalomban.....	12
3.1 Az álhír fogalma és fontosabb típusai	14
3.1.1 Az álhír célpontjai, avagy miért érhetnek célt a megtévesztő tartalmak?	17
3.2 Álhírterjesztésre alkalmas platformok.....	17
3.2.1 Saját online felület (weboldal) létrehozása, üzemeltetése	19
3.2.2 Más online felületek használata	19
3.2.3 A közösségi média működési elvei.....	21
3.2.3.1 A "Big Data" analízisről röviden	21
3.2.3.2 A trollfarmok működése.....	22
3.3 A NAFO jelenség	23
4. A kutatás.....	24
4.1 Kutatási hipotézisek.....	25
4.2 A kutatási módszer és a kérdőív ismertetése	25
4.3 A beérkező adatok elemzése.....	28
4.3.1 Demográfiai adatok.....	28
4.3.2 Internethasználattal összefüggő adatok.....	30
4.3.3 Álhírekkel kapcsolatos adatok	32
4.3.4 A hírvízre adott válaszok elemzése.....	34
4.3.4.1 Referenciaszemélyt vagy intézményt tartalmazó hírek.....	34
4.3.4.2 Forrásmegjelölést tartalmazó hírek valós hírként való megítélése	36
4.3.4.3 Hírpárok összehasonlító vizsgálata	38
5. Konklúzió	41
Irodalomjegyzék:.....	43
Felhasznált internetes hivatkozások	44
1. sz. Melléklet	46

1. Bevezetés

Dolgozatom témájául a bennünket körülvevő - és a mindennapi életünket egyre jobban meghatározó - információs térhez kapcsolódó megtévesztések közül az álhírek felismerhetőségének vizsgálatát választottam.

Munkám az „Álhírek az információs térben – felismerhetőek-e a megtévesztő tartalmak?„ címet viseli. A témaválasztást több dolog is motiválta. Egyrészt személyes okokból, mivel munkám teljes mértékben az online információs térhez, valamint az interneten történő különböző káros tevékenységek elleni fellépéshez köthető. Másrészt objektív szemmel tekintve a kérdést bátran kijelenthető, hogy egyre több megtévesztő, az internethasználót magát vagy gondolkodását félrevezető tartalom kerül fel a világhálóra. Ma már nem ritka, hogy egy-egy jelentősebb esemény kapcsán akár egy órán belül felbukkannak a különböző megtévesztő tartalmak az online világban. Jelen kontextusban megtévesztő tartalomként tekinthetünk az adathalász célú weboldalakra éppúgy, mint az egyes eseményekhez kapcsolódó álhírekre. Nyilvánvaló, hogy míg az adathalászat „csupán” gazdasági kárt kíván okozni az adott személynek vagy szervezetnek, addig az álhír a gondolkodás befolyásolása révén akár hosszú távú gazdasági-, társadalmi-, politikai károkat is okozhat. Az ilyen típusú károkozásra egyre inkább fel kell készülnie a rendvédelmi szervek állományának éppúgy, mint a magánembereknek. Dolgozatom későbbi részeiben részletesen, példákon keresztül be kívánom mutatni, hogy mennyire valós probléma az álhírek terjesztése, valamint az általuk kiváltott negatív hatások.

A kutatás során fel kívánom térképezni a vizsgálatban résztvevő személyek válaszai alapján, hogy a válaszadók tudatában vannak-e, illetve észlelik-e az álhíreket, továbbá ez kivált-e bármilyen reakciót. Reakcióként tekintek a felhasználó által az adott álhír elleni fellépés bármilyen formájára.

További kutatási kérdés, hogy a hírhez tartozó forrás és/vagy referenciaszemély kiléte befolyásolja-e és milyen mértékben a hitelesség megítélését. Ehhez kapcsolódóan szeretném megállapítani, hogy az adott hír igazként való azonosításában a referenciaszemély, illetve szervezet vagy a megjelölt forrás szerepe jelentősebb-e.

A téma feldolgozása során kvantitatív módszerrel gyűjtöttem be a megismerni kívánt adatokat. Ezzel a módszerrel a rendelkezésre álló időkeretben is viszonylag nagy mennyiségű adat gyűjthető be, az ilyen típusú adatok feldolgozása gyors, továbbá ezen módszerrel levonhatók

olyan általános következtetések, amelyek megalapozhatnak további specifikusabb, nagyobb mintaszámú kutatást.¹

Dolgozatom könnyebb megértése érdekében első lépésként szükség volt tágabb információelméleti alapismeretek bemutatására, továbbá egy rövid áttekintést kívántam nyújtani az információs tér fejlődéséről is. Ezt követően bemutatásra kerül az álhír, mint a témához kapcsolódó lényegi fogalom kialakulása, használatának története, fejlődése és tipizálása. A témához kapcsolódóan ismertetésre került ezen tartalmak hatásmechanizmusa, valamint a terjesztésre felhasználható médiumok köre is. Fenti alapismeretek nélkül – véleményem szerint – nem mérhető fel a probléma nagysága, illetve a szükséges fellépés eszközkészletének kidolgozása sem lehet teljes.

Mivel az álhírekre adott felhasználói reakciók mérése is a kutatás része, ezért szükséges volt a legismertebb álhírellenes magánszerveződés az ún. „NAFO” csoport rövid bemutatása is.

Munkám fennmaradó részében a kutatási módszerre és az eredmények értékelésére kerül a fókusz. Az adatgyűjtéshez egy anonim kérdőív került összeállításra. A kérdőív felépítése hármas tagolású, az egyes szekciókban felmérésre kerültek a válaszadók demográfiai adatai, internethasználattal kapcsolatos adatok, továbbá egy 12 hírből álló kvíz kitöltésére kértem fel a megkérdezett személyeket. Fontos kitétel, hogy az általam létrehozott hírek nem tartalmaztak semmilyen grafikai összetevőt. A hírek között egyező számban szerepeltek forrásmegjelölést, illetve referenciaszemélyt tartalmazó hírek, továbbá a referencia és a forrás erősségének összehasonlító vizsgálatához megalkotásra került 2-2 azonos információtartalmú hír, amelyek esetében csupán a referencia és a forrás erőssége volt eltérő. A felmérés időtartamára 30 napos periódus került meghatározásra, ezen időszak alatt volt elérhető online formában a kérdőív. Az elérhetőség terjesztését és a kitöltők toborzását online végeztem, ebben a vizsgálatban részt vevők segítsége is igénybevételre került.

A válaszadási időszak alatt 150 válasz érkezett vissza. Az eredmények értékelése során a kutatási kérdések tekintetében az alábbi megállapításokat tettem:

A válaszok alapján a kitöltők 83.3 %-a találkozott már valamilyen formában álhírrrel internetes böngészés során, 43,3 % beszámolója szerint akár naponta több alkalommal is. Ennek ellenére megdöbbentően alacsony (15,3 %; 23 fő) volt azok száma, akik valamilyen formában

¹ Babbie, E. (1998): *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*, Budapest: Balassi Kiadó Kft.

visszajelzést kezdeményeztek a hír igazságtartalmáról a közzevő, az olvasók vagy az üzemeltető felé.

A beérkezett válaszokhoz tartozó értékek vizsgálata megmutatja, hogy a referenciaszemély vagy forrás mibenléte befolyásolja az adott hír megítélését. Ezt megerősíti a hírpárokkal végzett kutatás, mivel ugyanazon hír más-más forrással/referenciával történő közzététele befolyásolta az adott hír megítélését.

Az egyes kérdésekre adott válaszok részletes elemzését a negyedik fejezet tartalmazza.

A kutatási eredmények elemzéséből levont megállapítások nem feltétlenül tekinthetők általános érvényűeknek mivel nem reprezentatív mintaszámú kutatásról van szó, azonban kiindulási és összehasonlítási alapként szolgálhatnak más, azonos témában végzett kutatások kidolgozásához, elemzéséhez és összehasonlító értékeléséhez.

2. Információs alapismeretek röviden

A téma megértéséhez elengedhetetlenül fontos, hogy bizonyos alapismeretek letisztázásra kerüljenek. Az álír, mint közbeszédben is jelen lévő téma ugyan mindenki számára közhírt lehet, azonban a kapcsolódó jelentéstartalmi tudást már jóval kevesebben birtokolják.

Az információ életünk szerves része. Minden időpillanatban rengeteg információt érzékelünk, dolgozunk fel, illetve valamilyen módon reagálunk is ezekre. A természetes eredetű információk begyűjtése, feldolgozása észrevétlenül zajlik, a legtöbb esetben az ezekre adott reakcióink is a tudatalatti szintjén hajtódnak végre. Természetes eredetű információ lehet például valamely érzékszervünket elérő hatás. Egyes információk és helyes feldolgozásuk számunkra létfontosságúak (pl.: a sejtjeinkbe kódolt DNS információk), míg mások akár irrelevánsak is lehetnek. Az információs relevancia megítélése nem egyszerű, az soha nem független az egyéntől, de szerepet játszhatnak benne egyéb – eseti – tényezők is. A beérkező információkra adott reakciók akár komoly kihatással is lehetnek a fogadó félre, így az információs térben keletkező torzulások változó mértékű problémaforrásként jelentkezhetnek. Az embernek – egyénként - ősidők óta igénye az információhoz való hozzáférés, azok megosztását pedig hozta magával a társadalmi berendezkedés fejlődése. A magasabb szintű társadalmi berendezkedés kialakulása, az egyének és az egyes csoportok közti differenciálódás mentén megjelent az információvisszatartás, illetve az információs manipuláció csírája is. Egyes kutatók szerint már az egyiptomi fáraóábrázolások is propagandisztikus célokat voltak hivatottak teljesíteni.² A korai társadalmakban az információs tér meglehetősen korlátozott volt, azt jelentősen degradálta a begyűjtéshez és a terjesztéshez szükséges csatornák szűk keresztmetszete. Ekkor a legtöbb ember számára az élőszó, esetleg valamilyen képi ábrázolás jelentette a közvetítő csatornát, amely magában hordozta a vétlen torzulás bekövetkezését is. Az egyes társadalmakban megjelenő írás nem lehetett komoly terjesztési tényező, mivel egyrészt kevesen rendelkeztek a szükséges tudással, másrészt ezt esetenként tovább nehezítették egyfajta kódolással is, pl. ilyen az egyiptomi hivatalnoknyelv.³ A nyomtatás megjelenése, majd elterjedése volt az első lépés az információáramlási folyamatok gyorsulása felé.⁴ Ezt tovább fokozta előbb a vezetékes (távíró), majd a vezeték nélküli eszközök (pl. rádió) megjelenése és mindennapivá válása. Az újabb ugrást a hordozható eszközök kifejlesztése,

² Török, L. (2018): Ókori propaganda, *ÓKOR: Folyóirat az antik kultúráról*, 17. évf. 3 sz. 3-19.

³ Allen, J.P. (2013): *"The Ancient Egyptian Language: An Historical Study"*, Cambridge University Press

⁴ Gyarmathy, É. (2019) Információ és bizonytalanság. Avagy az iskola küzdelme a 2.0-as szinten. *Új Pedagógiai Szemle*, 5-6, 22-39.

majd azok világméretű információs hálózatba kapcsolása jelentette. Mai világunk teljes egészében erre az információs hálózatra épül. A felgyorsult, infokommunikációra épülő világban rengeteg – természetes és mesterséges eredetű – „zaj” akadályozza az egyén információfeldolgozását. A kezdetektől jelen lévő szándékos információtorzítás legújabb kori eszköze az AI/MI (Artificial Intelligence – Mesterséges Intelligencia) által generált tartalmak használata. Napjainkban MI-vel nemcsak álhírt, de akár hanganyagot/ videót is lehetséges generálni, ami szinte a megtevesztésig hasonlít az eredetire.

Habár az álhírek – ma már – mindennaposnak számítanak az információs térben, ki kell emelnünk, hogy egy-egy országosan, régiós szinten vagy globálisan nagy tömegeket érdeklő témában (pl. orosz-ukrán háború, COVID-19 járvány és oltás, választások) megfigyelhető az ilyen típusú információk dömpingje. Ezek nyilvánvaló célja, hogy az adott témában a közzé tevővel egyetértőknek közös ideológiai alapot biztosítson, míg a másként gondolkodókat elbizonytalanítsa, hiteltelenné tegye.

A probléma nagyságát jól érzékelteti, hogy az egyik legnagyobb, illetve legnépszerűbb chatbot (ChatGPT) fejlesztője már külön - álhírek generálására – létrehozott fiókokat volt kénytelen letiltani.⁵ Szintén meg kell említeni a kifejezetten az orosz háborús dezinformáció ellen létrejött Ukrán Kommunikációs Csoport nevű szervezetet is. A szervezet létrehozását az Amerikai Egyesült Államok és Lengyelország kezdeményezte, ehhez csatlakozott a NATO és az az Európai Unió Külügyi Szolgálat (EEAS), továbbá Finnország, Franciaország, Kanada, Lettország, Litvánia, Németország, Olaszország és Szlovénia.⁶⁷

Szintén kiemelendő, hogy egyes jelentős események kapcsán szinte azonnal megjelennek a kapcsolódó, illetve a közgondolkodást befolyásolni próbáló álhírek. A téma ezen részével dolgozatom későbbi részében kívánok részletesen foglalkozni.

Az információgyűjtés, ezek elemzése, értékelése és továbbítása a rendvédelmi szervek munkájának is mindennapos, megkerülhetetlen része. Éppen ezért a rendvédelmi szerveknél foglalkoztatott emberek számára fontos adottság kell legyen a lényegi információk minél gyorsabb kiválasztásának a képessége, továbbá azok szükség szerinti mértékű elemzése-értékelése, valamint az esetlegesen csökkent valóságtartalom felismerése. Fontosnak tartom ugyanakkor megjegyezni, hogy a fenti képességek az egyén munkán túli életében is hasznosnak

⁵ <https://www.theguardian.com/technology/article/2024/may/30/openai-disinformation-russia-israel-china-iran>

⁶ <https://www.state.gov/the-united-states-and-poland-announce-new-ukraine-communications-group/>

⁷ https://hvg.hu/vilag/20240610_az-eu-es-a-nato-mostantol-egyutt-irtja-az-ukrajnat-erinto-alhireket

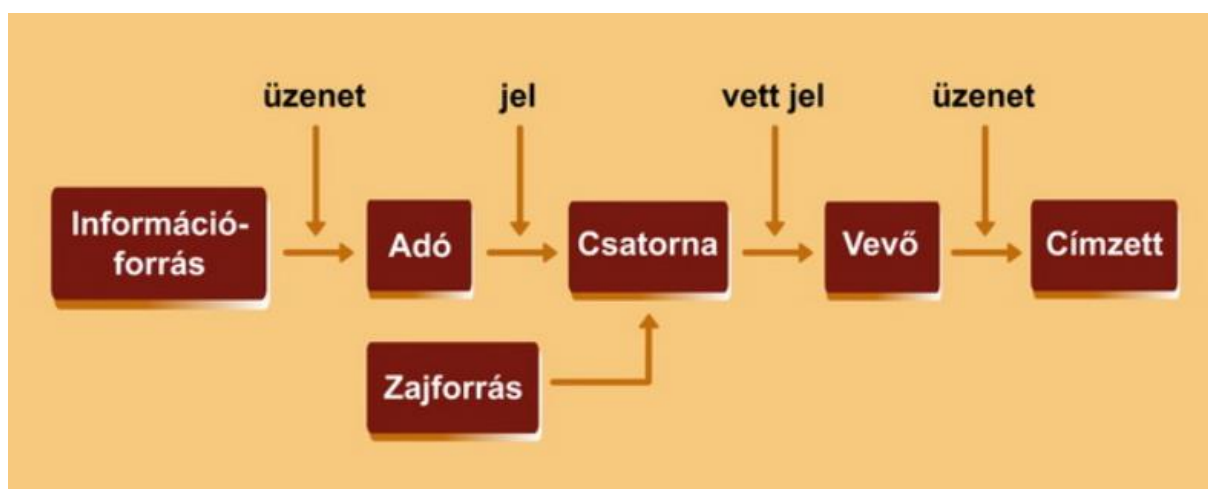
bizonyulhatnak. Az információs térben megjelenő torzulás helytelen kezelése – véleményem szerint – akadályozhatja a sikeres munkavégzést vagy akár lehetetlenné is teheti azt. Ugyanakkor azt sem szabad elfelejtenünk, hogy az információk, valamint az információs tér manipulálása akár a büntetőjogi felelősségre vonás lehetőségét is magában hordozhatja, hiszen az (szélsőséges esetben) akár egy adott állam működésére, egységére nézve is veszélyes lehet. Fentiekből adódóan felmerül a kérdés, hogy az egyes személyek milyen tudással bírnak az információs környezet működéséről, annak veszélyeiről, ismerik-e a manipulációs technikákat és azok felismerését.

2.1 Az információ fogalma

A latin eredetű információ szó alapjelentése: hír, tájékoztatás, tény. Az információ fogalmának nincs egzakt meghatározása. Minden tudományterület eltérően közelíti meg ezt a fogalmat, azonban általánosságban elmondható, hogy az információ valamilyen új ismeretet hordoz a befogadó fél számára, funkciója valamilyen kétség csökkentése vagy megszüntetése. Az információ továbbításához nélkülözhetetlen egy adó, egy vevő, egy átviteli csatorna, valamint egy mind az adó, mind a vevő által ismert közös kódkészlet. Ezek bármelyikének hiánya kizárja, hogy sikeresen megtörténhessen az adott információ átadása.

Az adott időpillanatban bármely hordozó közegben zajló kommunikáció nem szükségszerűen hordoz magában információt valamennyi résztvevő fél számára. Alapvetésként megállapítható, hogy információátadás kommunikáció nélkül lehetetlen, azonban a kommunikációnak nem feltétele az információtartalom.

Az információáramlással kapcsolatos első modellt *Claude Elwood Shannon* és *Warren Weaver* alkotta meg 1949-ben. (1. sz. ábra) A modell által leképzett folyamat során az információforrásnál keletkező üzenetet egy adó továbbítható formátumú jellé alakítja, majd az átviteli csatornán keresztül juttatja el a vevőig, ahol a vett jel visszaalakítását követően a címzett megkapja azt. A modell számításba veszi, hogy a jelátviteli csatornában megjelenhetnek zavaró tényezők, más néven zajforrások, amelyek megnehezítik a hibátlan átvitelt. Természetesen a modell feltételezi, hogy az adó és a vevő oldal egyazon kódkészlet mentén végzi a jelátalakítást, ugyanis e nélkül nem lesz értelmezhető kimenete az információforrásból származó üzenetnek.

1. ábra A Shannon-Weaver modell⁸

Az állami szférára vonatkoztatható fogalmi keretet az állami és önkormányzati szervek elektronikus információbiztonságáról szóló 2013. évi L. törvény adja meg:⁹

„1. § (1) E törvény alkalmazásában

25. információ: bizonyos tényekről, tárgyokról vagy jelenségekről hozzáférhető formában megadott megfigyelés, tapasztalat vagy ismeret, amely valakinek a tudását, ismeretkészletét, annak rendezettségét megváltoztatja, átalakítja, alapvetően befolyásolja, bizonytalanságát csökkenti vagy megszünteti;”

⁸ https://forgos.uni-eszterhazy.hu/wp-content/tananyagok/tarsesmedkomm_pc_exe/415_shannon_s_weaver_informcielmleti_hradstechnikai_modellje.html

⁹ <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1300050.tv>

2.2 Az információ fajtái és csoportosítása

Az információ fajtáinak csoportosítására – csakúgy, mint az információ fogalmára – nincs egzakt megoldás, az teljes mértékben függ az alkalmazott megközelítési szempont(ok)tól. A legtágabb értelmezés szerint ismerünk elsődleges és másodlagos információforrásokat, természetesen ezek tovább kategorizálhatók.¹⁰

Elsődleges forrásnak tekinthető minden eredeti, közvetlen információforrás, mint például eredeti okiratok, helyszíni beszámolók, személyes megfigyelések.

Másodlagos forrásként funkcionál minden olyan információ, amely korábban keletkezett információt rendszerez, ismerteti, egészíti ki vagy új szempontból értelmez. Példaként említhetjük meg a különböző tan- és szakkönyveket, lexikonokat, de akár a tömegtájékoztatási felületeket is. Ehelyütt érdemes kitérni arra, hogy a dezinformáció szinte minden esetben másodlagos információforrásként határozható meg, mivel jellemzően valamely eredeti információ eltorzítása révén keletkezik.

A jelleg meghatározásán túl az adott információkat rendezhetjük pl.: tartalom (tudományos, üzleti), megjelenési forma (digitális, nyomtatott), megbízhatóság (tudományos-szakmai, hivatalos, személyes) vagy hozzáférhetőség (ingyenes vagy fizetős, szabadon hozzáférhető vagy korlátozott kör számára elérhető) alapján.¹¹¹²

2.3 Az átviteli közeg jellemzői

Az adó (információforrás) és a vevő (információfelvevő) közötti információáramlás biztosításához elengedhetetlen szükség van adattovábbító közegre (továbbiakban: csatorna) és a résztvevők által használt közös kódkészletre. „*A hírközlési csatorna olyan berendezés, amely képes a bemenetnél információt felvenni, és a kimenetnél leadni.*”¹³

Az információs társadalom korában a kommunikáció már nem csak humán résztvevőkkel zajlik, ilyenkor a közös kódkészlet megteremtéséhez további kiegészítő, a fordítás folyamatát

¹⁰ <https://szervezes.webnode.hu/iii-a-kommunikacio-es-az-informacio/>

¹¹ <https://hu.economy-pedia.com/11036514-information-types>

¹² <https://hu.economy-pedia.com/11040040-primary-source>

¹³ Fülöp, G. (1992): *Az információ*. Budapest: Tankönyvkiadó

elvégezhető segédeszközök szükségesek. A fordítás alatt – jelen esetben - a szó informatikai jelentését kell értenünk, azaz a fordítás egy kódolási-dekódolási folyamat az ember és a kommunikációban résztvevő nem humán fél között.

Az információátvitel során alkalmazott csatornák megkülönböztethetők például az átvitel módjának (vezetékes- illetve vezeték nélküli), irányának (szimplex, duplex), sebességének (keskeny- vagy szélessávú) vagy a csatorna hozzáférhetősége (nyilvános, zárt) alapján.¹⁴

Az információátviteli folyamat elkerülhetetlen, már-már természetes része a zaj. A zaj mértékének függvényében lassabbá válik az átvitel, továbbá torzulhat a kimeneti oldalon keletkező eredmény. Természetesen a csatornákon jelen lévő, illetve az információátvitelt torzító zajnak is több típusa van. Dolgozatom szempontjából a zaj eredetét meghatározó (természetes, mesterséges) tipizálás a meghatározó, ugyanis a dezinformáció minden esetben mesterséges eredetű.^{15 16}

A dezinformáció létrejöttéhez szükség van egy hírre, mint kiindulási pontra, vagyis kijelenthető, hogy dezinformáció nem létezhet hír nélkül. A dezinformáció az eredeti hír jelentéstartalmának jellemzően manipulatív megváltoztatása, amellyel a létrehozók befolyásolni kívánják egy csoport véleményét egy adott témában. A dezinformáció legnagyobb sikere a terjesztők szempontjából - ez ugyanakkor a legnagyobb veszélyforrás is -, ha az adott hír megváltoztatott formája, tehát maga a dezinformáció alakul át hiteles hírré.¹⁷

¹⁴ Almási, B. (2011): *Számítógép-hálózatok oktatási segédlet*; - Kelet-magyarországi Informatika Tananyag Tárház

¹⁵ https://forgos.uni-eszterhazy.hu/wp-content/tananyagok/tamop/mediumismeret_I/26_07/2_tartalom.html

¹⁶ https://forgos.uni-eszterhazy.hu/wp-content/tananyagok/tarsesmedkomm_pc_exe/415_shannon_s_weaver_informcielmleti_hradstechnikai_modellje.html

¹⁷ Budai, I. (2020): *Az álhírek terjedése a közösségi médiában*, Pázmány Péter Katolikus Egyetem

3. Álhírek az információs társadalomban

Az első emberi közösségek kialakulását követően folyamatosan jelen van környezetünkben a befolyásolás. Ennek talán a legegyszerűbb módja valamilyen - az adott célnak megfelelő – álhír terjesztése a célkörnyezetben. Ez a befolyásolási törekvés kezdetben egyfajta propagandaként (az uralkodó és közvetlen környezetének dicsérete), illetve az esetleges ellenséges társadalmi csoportok (államok) elleni dezinformáció formájában jelent meg, vagyis az állam lépett fel befolyásolóként, hogy az egyes állampolgár beállítottságát, viselkedését a kívánt irányba mozdítsa el. Természetesen ez a tevékenység roppant mód korlátozott volt, tekintettel arra, hogy az előszavas terjesztésen kívül más átviteli csatorna nem állt rendelkezésre. Az információ közvetítésre alkalmas eszközök kialakulásával és fejlődésével párhuzamos megnőtt az effajta tevékenység gyakorlati hasznosításának a lehetősége, mivel szignifikáns ugrás következett be az ugyanazon időszámban elérhető emberek számában. A modern kori propaganda máig használt alapelveit Joseph Goebbels fektette le a XX. század elején. Ő volt az, aki először használta ki teljes mértékben a korszak tömegmédiája által nyújtott lehetőségeket, ideértve a mozit, a rádiót és természetesen az újságokat is. A Goebbels-i propaganda alapelvei a következők:

- „Kerüld az elvont gondolatokat, és az érzelmeket vedd célba!
- Kevés üzenetet küldj, de azokat folyamatosan sulykold!
- Használj felszínes, általánosító véleményeket, sztereotípiákat!
- Az érvelés legyen egyoldalú – soha ne árnyalj!
- Folyamatosan kritizáld az ellenfeledet!
- Keress egy ellenségképet, és folyamatosan rágalmazd!”¹⁸¹⁹

Az álhírek által vezérelt élet és a propagandagyártás működési mechanizmusának talán legismertebb bemutatása *George Orwell: 1984* című regénye. Természetesen a megjelenített, utópisztikus társadalom ugyan nem feleltethető meg teljes mértékben a valóságnak, ám a főszereplőn keresztül remek rálátásunk nyílik az álhírek fajtái közti, olykor csupán árnyalatnyi különbségekre. A főszereplő maga is dezinformációs tevékenységet végez, a munkája során álhíreket generál, propagandatudósításokat és egyéb, a rendszer kívánalmainak megfelelő

¹⁸ Virányi, P. (2019): A propaganda természete, *Jel-Kép* 2019/3 3-16

¹⁹ https://media20.blog.hu/2015/09/20/a_propaganda_anatomiaja_368

megtévesztő anyagokat készít. Szintén megfigyelhető, hogy a jól megformált dezinformációs tartalmak miként formálják át, akár csak időlegesen is az érintett személyek gondolkodását.

A XXI. századra az internet, de különösen a mobil infokommunikációs eszközök széleskörű elterjedésével beköszöntött az információs társadalom (*information society*) kora. Az információs társadalomban az információ előállítása, illetve az azzal végzett bármilyen tevékenység kiemelt szerepet játszik politikai, kulturális és gazdasági szempontból egyaránt. Az információs társadalom a '*Scientia potentia est*' (A tudás hatalom) közmondás abszolút megtestesülése. Mára egy ország gazdasági volumenét nem kizárólagosan a rendelkezésre álló materiális javak adják, hanem a birtokolt információ, illetve az azt kiaknázni képes lakosság számának a mértéke. Az információs társadalom teljes mértékben függ az alkalmazott és elérhető technológiától. E technológia napjainkban új határvonalat ért el, illetve lép át hamarosan. Egyre több szegmensben tűnik fel a mesterséges intelligencia (MI), így az irányítás egy része hamarosan kikerülhet a humán felügyelet alól. A digitális térben tapasztaltak pedig visszahatnak az információs társadalom minden tagjára, megváltoztatják szokásainkat. Az információs társadalom megítélése – különösen szociológia szempontból – nem egyértelműen pozitív vagy negatív. Egyfelől pozitív, hiszen a digitális térbe való bekapcsolódás egyformán esélyt kínál mindenkinek az információ megszerzésére és saját javára történő felhasználására. Másrészt negatív megítélés alá eshet a már-már kezelhetetlen mértékű információáradat, mivel szinte lehetetlen feladat az új információk validálása, ellenőrzése.^{20 21}

A most következő részben bemutatásra kerülnek az álhírek különböző fajtái és felhasználási területeik, továbbá feltárom a tevékenységre legalkalmasabb platformokat és azok publikusan megismerhető működési elveit, továbbá ismertetésre kerülnek napjaink álhírtrendjei.

²⁰ Senkei-Kis, Z. (2010): Internetes szerzői jogvédelem, és annak könyvtári vonatkozásai 9.-11. old.; Doktori (PhD) értekezés; Budapest

²¹ Avornicului, M. – Seer, L. – Benedek, B. (2016): Identitás a XXI. század információs társadalmában, az internet hatásai, Zalaegerszeg

3.1 Az álhír fogalma és fontosabb típusai

Az álhír fogalmát számos szerző meghatározta. Ezek közül mutatok be néhányat a következőkben.

Hunt Allcott és Matthew Gentzkow 2017-es tanulmánya szerint: "A hamis hírek (fake news) úgy határozhatók meg, mint "hamis, gyakran szenzációhajhász információk, amelyek szándékosan és igazolhatóan hamisak, illetve az olvasók félrevezetése a céljuk".²²

Ugyanakkor Ciara M. Greene és Gillian Murphy 2021-es cikkében olyan gyűjtőfogalomként definiálja az álhírt, amely magában foglalja a szándékosan terjesztett dezinformációt és a gondatlanul terjesztett félretájékoztatót is. A két halmaz közös pontja, hogy leggyakrabban a közösségi médián keresztül terjednek, illetve valós hírként kerülnek prezentálásra.²³

Véleményem szerint az álhír olyan, jellemzően szándékosan létrehozott információ, amely a célközönség megtéveszthetőségének kihasználásával jut el a létrehozó által elérni kívánt célhoz. A megtévesztés alapvetően az adott témához kapcsolódó tudáshiányra és az emberi hiszékenységre alapoz. A tudáshiány és a felületes, nem teljes mértékben átgondolt véleményformálás is elvezethet egy új félrevezető tartalom, vagyis álhír keletkezéséhez. Fontos megjegyezni, hogy önmagában az a tény, hogy egy hírforrás más véleményt mutat vagy fogalmaz meg egy adott témához kapcsolódóan, nem jelenti automatikusan azt, hogy álhírral van dolgunk. A másfajta álláspont fakadhat például a közvélemény meggyőződéséből.

Krekó Péter megfogalmazása alapján „az álhírek könnyű terjedését, viralitását három fő ténnyel lehet magyarázni: az információfeldolgozás felszínességével, az elfoglaltságok szerepével, a társak információhitelesítő szerepével”.²⁴

Mivel az információs társadalom folyamatosan zúdítja a felhasználókra az újabb és újabb információkat, ezért akár egy konkrét témába is nehéz oly szinten belemélyedni, hogy azzal megakadályozható legyen az esetleges félrevezetés. A legtöbb felhasználó csak a címre és a kiemelt részekre fordít figyelmet, így később már ezeket fogja továbbosztani.

²² Allcott, H. - Gentzkow, M. Social media and fake news in the 2016 election. *Journal of Economic Perspectives*, 31, 2 (2017), 211–236.

²³ Greene, C.M. - Murphy, G. (2021): Quantifying the Effects of Fake News on Behavior: Evidence From a Study of COVID-19 Misinformation. *Journal of Experimental Psychology: Applied*, Vol. 27, No. 4, pp. 773–784

²⁴ Krekó, P. (2018): *Tömegparanoia. Az összeesküvés-elméletek és álhírek szociálpszichológiája*. Budapest: Athenaeum, 67. oldal.

A Krekó Péter által említett "elfogultságok szerepe" azt jelenti, hogy a médiafogyasztók alapvetően csak a megszokott, rendszeresen használt tájékoztatói forrásokat használják. Különösen igaz ez akkor, ha egy esetleges másik médium nagy mértékben más véleményt, illetve következtetést megfogalmazva interpretálja az adott témához kötődő tartalmat.

Az ún. információhitelesítő szerep azt jelenti, hogy az emberek bizalmatlanabbak az ismeretlenekkel szemben, ugyanazt a hírt sokkal inkább és sokkal hamarabb elhiszünk a barátoknak, a családtagoknak. Természetesen ez a fajta bizalom nemcsak egy adott hírre, de egy adott hírszatórnára/személyre is vonatkoztatható. Az álhíreket nem csak tartalmi alapon kategorizálhatjuk. Megkülönböztethetünk például gondatlanul vagy szándékosan terjesztett tartalmakat. Az álhírek tipizálhatóak az alapján is, hogy generálnak-e további felhasználói viselkedést vagy sem. Természetesen fontos besorolási szempont lehet az is, hogy milyen célból, milyen remélt haszon okán keletkeztek a megtévesztő tartalmak. Az elérni kívánt célt (hasznót) elsősorban gazdasági vagy politikai vonalon kell keresnünk, de más végcélja is lehet az adott megtévesztő tartalomnak. Még egy - alapvetően formai alapon történő - elkülönítés mentén választhatóak szét az álhírek, léteznek csak szöveges, illetve grafikus elemeket – ideértve a képet, a videót, az animációt stb. – is tartalmazó álhírek.

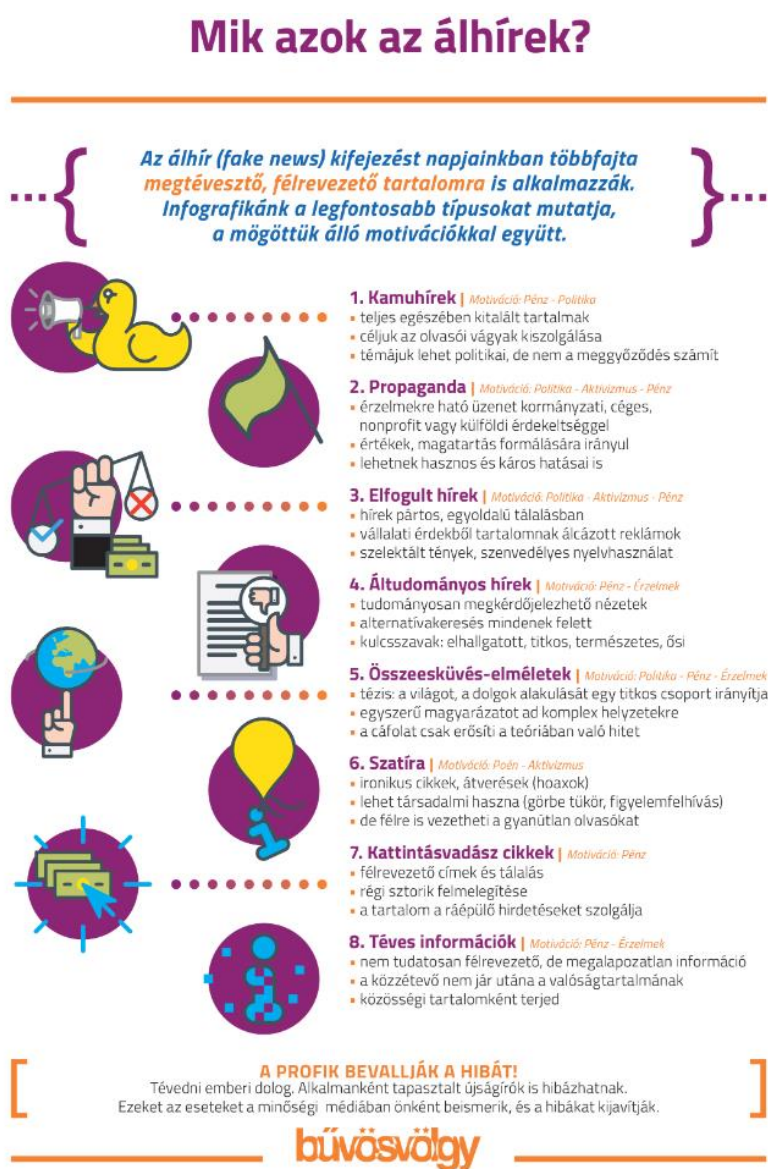
Az alábbiakban néhány példán keresztül bemutatásra kerül, hogy az egyes álhírkategóriák között milyen – olykor csupán árnyalatnyi – különbségek vannak. Az egyes kategóriák közötti kis különbségek érzékeltetésére kiváló példa lehet egy 2013-as álhír, amely szerint Mark Zuckerberg bezárja a Facebookot Magyarországon. A hír maga tartalmilag a kamuhír (hoax) kategóriába tartozik, azonban a nevezett szolgáltatásra/személyre való hivatkozás önmagában garantálja a nagy mennyiségű felhasználói interakciót, azaz az ún. kattintásvadász kategóriába is beleillik.

A propaganda típusú álhírek közé napjainkban elsősorban a háborús események kapcsán megjelenő hírek tartoznak. Tipikus példának mondhatóak a háborús felek által közzétett hadijelentések, amelyekben jelentős mennyiségű ellenséges eszköz vagy élőerő megsemmisítéséről szólnak. Ebben különösen élenjár Oroszország, ahol rendszeressé vált, hogy egy-egy külföldi katonai segély bejelentését követően 24-48 órán belül azok megsemmisítéséről tettek közzé jelentéseket.

Az összeesküvés elméletek közé azok az álhírek tartoznak, amelyekben társadalmilag jelentős eseményeket (pl. COVID járvány) egyes emberek vagy bizonyos embercsoportok összeesküvésének eredményeként prezentálja.

Az áltudományos hírek közé azok az alapvetően megalapozottnak, tudományosnak tűnő elméletek tartoznak, amelyek bár megfogalmazásukban alapvetően megfelelnek egy tudományos cikk kritériumainak, azonban hiányzik belőlük az empirikus igazolás lehetősége, a felsorolt tudományos eredmények nincsenek alátámasztva, illetve a „bizonyítékok” nem ellenőrizhetőek le.

Az álhírek tartalmi típusú megkülönböztetésének közérthető formában történő ismertetésére a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság (NMHH) tett közzé infografikát:²⁵

2. ábra NMHH infografika az álhírekről

²⁵ https://buvosvolgy.hu/tudastar/cikk/Mik_azok_az_alhirek

3.1.1 Az álhírek célpontjai, avagy miért érhetnek célt a megtévesztő tartalmak?

Az írásos formában közzétett információk nem tartalmazzák azokat a non-verbális jeleket, amelyek alapján a megtévesztő szándék (hazugság) könnyebben felismerhetővé válik.²⁶

Az egy-egy témához kapcsolódó információra adott viselkedésminta vagy attitűd egy többlépcsős feldolgozási folyamat végeredménye. Az egyén adott helyzetre vonatkozó attitűdje annál nehezebben változtatható meg, minél szélesebb körű a kapcsolódó előzetes ismeret, illetve annak minél részletesebb feldolgozása ment végbe.²⁷ Fentiekre tekintettel megállapítható, hogy az álhírek által leginkább fenyegetett személyek azok, akik az adott témában nem rendelkeznek kellő előzetes ismerettel, illetve időhiány vagy más tényező miatt nem történik meg az alapos, megértésre törekvő feldolgozási folyamat. A kialakult véleménnyel, illetve kellő tudással rendelkező személy attitűdjének megváltoztatásának másik akadálya az ún, kognitív disszonancia redukció. A fogalmat és a kapcsolódó elméletet Leon Festinger amerikai pszichológus alkotta meg 1957-ben. Az elmélet szerint, ha valamilyen új, a korábbi véleményünket formáló információnak ellentmondó hír jut el hozzánk, akkor az egyfajta kellemetlenséget okoz számunkra. Ezt automatikusan megpróbáljuk csökkenteni, vagyis válogatni fogunk az új információk között úgy, hogy azok lehetőleg megerősítsék a korábbi felfogásunkat. Ezáltal fogékonyabbak lehetünk egy adott témájú álhírré, tekintve, hogy ez a folyamat spirálszerűen működik. Ezt tovább erősíti az a tény, hogy információs társadalom hírfolyamai megpróbálnak minél inkább a felhasználónak tetsző tartalmakat megmutatni, hogy növeljék az interakciós rátát.²⁸

3.2 Álhírterjesztésre alkalmas platformok

Megtévesztő tartalmak közzétételére, illetve terjesztésére elméletben bármilyen online platform alkalmas lehet. Azonban az elérés maximalizálása, illetve az esetlegesen rosszindulatú indíttatású közzétevő anonimitásának biztosítása jelentősen korlátozni fogja a célszerű és

²⁶ Smith, E.R. - Mackie, D.M. - Claypool, H. M. (2016): *Szociálpszichológia*, 112. oldal Budapest: ELTE Eötvös Kiadó Kft.

²⁷ Smith, E.R. - Mackie, D.M. - Claypool, H. M. (2016): *Szociálpszichológia*, 359-360. oldal Budapest: ELTE Eötvös Kiadó Kft.

²⁸ Festinger, L. (2000): *A kognitív disszonancia elmélete*, Budapest: Osiris Kiadó

hatékony felületek körét. A következőkben felsoroljuk a lehetséges terjesztő felületeket, kiemelve, hogy azok mennyire könnyítik meg esetlegesen a terjesztők munkáját, illetve mennyire garantálják a sikert. Siker alatt természetesen a minél nagyobb elérésszám értendő.

Az egyes álhírek veszélyessége abban rejlik, hogy extrém esetben akár közvetlen fizikai erőszakot is kiválthat, olykor komoly hatása lehet a fennálló társadalmi rendre is. Közvetlen fizikai erőszak kiváltásával kapcsolatban a - feltételezhetően – legelterjedtebb álhír, az ún. „Pizzagate” elmélet volt. Az összeesküvés elmélet 2016-ban az egyesült államokbeli elnökválasztás idején terjedt el. Az állítás szerint az akkori demokrata elnökjelölt Hillary Clinton kampányfőnöke kódolt e-mail üzenetekben terjesztett gyermekpornográfiát, gyermekekkel való szexuális visszaélésre, sátánista szertartásokra és emberkereskedelemre is buzdított. Az elmélet szerint a hivatkozott üzenetek kulcsszava a „pizza” és a „pizzázó” volt, így a fenti bűncselekményeket egy Washington D.C.-beli pizzériából irányítják, illetve követik el. A fenti elmélet olyannyira virulensnek bizonyult, hogy 2016 december 4-én egy E. M. Welch nevű elkövető gépfegyverrel rontott be az elméletben hivatkozott étterembe (Comet Ping Pong), hogy kiszabadítsa az ott fogvatartott és bántalmazott gyermekeket.

Az elmélet további érdekessége, hogy azóta sem tűnt el a köztudatból 2020-ban és 2021-ben is újraéledt részben megváltozott tartalommal.²⁹³⁰

Sajnálatos módon az ilyen típusú erőszakos hatásokra napjainkban is van példa. Egy 2024.07.29-i angliai gyermekgyilkosság kapcsán az esetről szóló sajtóhír megjelenését követően órákon belül álhírek tömege került fel az internetre, elsősorban az „X” (korábban Twitter) platformra. Az álhírek közös vonása volt, hogy a támadó egy mohamedán vallású menekült. Az álhíreknek bedőlő – elsősorban szélsőjobboldali beállítottságú – tömeg előbb csak tüntetést szervezett, ami később gyújtogatásba, rongálásba és utcai harcokba torkollott. Több esetben az utcán feltűnő színesbőrűeket minden ok nélkül súlyosan bántalmaztak. Az összecsapások napok alatt más városokba is áttérjedtek. Eközben az eseményeket elindító álhír kiagyalója elmenekült az országból.³¹

²⁹ Bleakley, P.: Panic, pizza and mainstreaming the alt-right: A social media analysis of Pizzagate and the rise of the QAnon conspiracy; *Current Sociology Volume 71, Issue 3* 509-525.

³⁰ Az összeesküvés-elméletek és a szélsőjobboldal – Információk és ajánlások az erőszakos szélsőségek elleni küzdelemmel és fellépéssel foglalkozó szakembereknek; 2021 (SZ.N.)

³¹ <https://www.prospectmagazine.co.uk/ideas/media/67463/elon-musks-misinformation-machine-made-the-horrors-of-southport-much-worse>

3.2.1 Saját online felület (weboldal) létrehozása, üzemeltetése

Korszerű saját felület létrehozása az online térben ma már nem igényel feltétlenül informatikai szaktudást. Rengeteg olyan szolgáltatás érhető el, ahonnan szinte tetszőleges formátumú, előre elkészített oldalak vásárolhatóak meg. Ennek költségén felül ilyen esetben tárhelybérletre is kell költeni. Az oldalt folyamatosan karban kell tartani, kellő mennyiségű friss tartalommal feltölteni. A pénzügyi költségeken túl a saját domain bérlet nem anonim, így egy - esetleges - hatósági megkeresés esetén a névtelenség sem biztosítható. További nehézség, hogy a látogatottság felfuttatásához és folyamatos magas szinten tartásához rengeteg időre és anyagi erőforrásra van szükség.

Az ilyen típusú álhírterjesztés egy specifikus formája, amikor egy már létező, magas olvasottsággal rendelkező oldalt másol le az elkövető, illetve az eredeti domain névhez nagyon hasonló néven teszi közzé a tartalmat. A közelmúltban magyar kormányzati érintettségű álhír is felkerült az internetre ilyen módszerrel. Ebben a Demokrata nevű kormánypárti lap online felületét másolták le, illetve jelentették meg a *demokrata.net* webcímen (az eredeti weboldal a *demokrata.hu* domain alatt érhető el). Az álhír tartalma szerint a magyar miniszterelnök ellen, annak Moszkvába tervezett békepárti látogatása során merényletet készült elkövetni egy, az ukrán hírszerzés által támogatott merénylő. A tervezett támadást a magyar titkosszolgálatok meg tudták akadályozni.³²

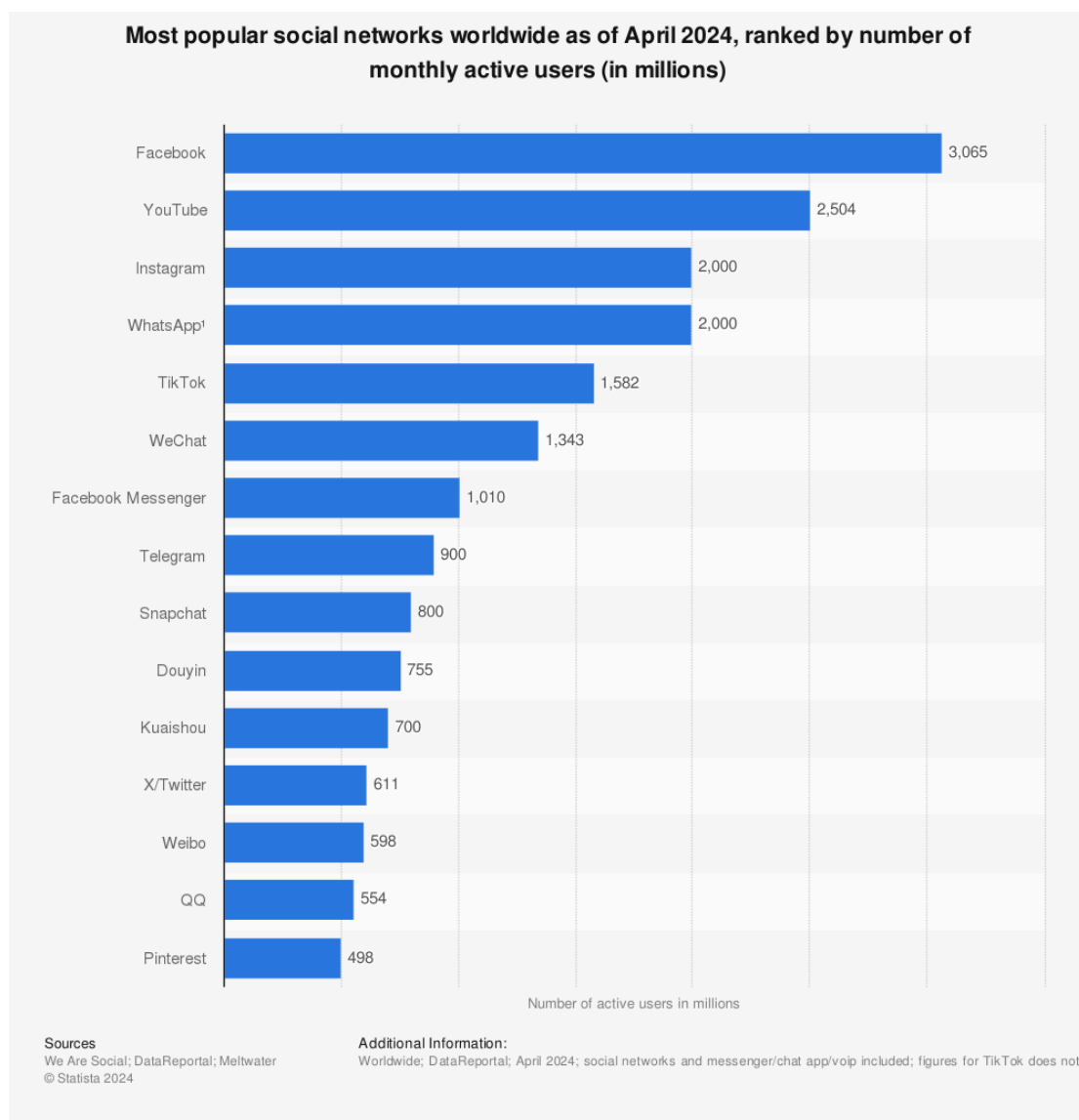
3.2.2 Más online felületek használata

A megtévesztő tartalmak megosztására, illetve terjesztésére a közzetevő által létrehozott, saját weboldalakon túl a más platformokon való megjelenítés is alkalmas lehet. Ez a megjelenési lehetőség magában foglalja például az egyes, tematizált fórumoldalakat, a különböző híroldalak komment szekcióit és a közösségi médiás felületek által nyújtott lehetőségeket is. Az előbbi felsorolásból egyértelműen a közösségi média biztosíthatja a legnagyobb elérést, továbbá az ingyenességet és az anonimitás követelményének is a legnagyobb valószínűséggel képes megfelelni, ugyanis a szolgáltatók ritkán és akkor is csak hivatalos hatósági megkeresésre adnak ki konkrét felhasználók beazonosítására alkalmas adatokat. Bár az utóbbi időben a

³² <https://vsquare.org/goulash-newsletter-viktor-orban-trump-us-poland-diplomacy/>

közösségi médiát fenntartó szolgáltatók (különösen a Meta) tettek erőfeszítéseket a felületeiken közzétett tartalmak ellenőrzésére és szűrésére, még mindig jó eséllyel terjedhet hosszabb ideig egy-egy megtévesztő tartalom az adott felületen.

A legnagyobb felhasználói bázissal rendelkező közösségi médiafelületek milliárdos nagyságrendű aktív felhasználói fiókot tartanak nyilván. Ennek megfelelően napi szinten ugyanilyen nagyságrendű új bejegyzés, megosztás, illetve felhasználók közti interakció történik az adott felületen. A legnagyobb közösségi oldalak aktív felhasználói fiókjainak számát az alábbi ábra szemlélteti:³³

3. ábra Közösségi média felhasználói fiókok (db), 2024.06.19

³³ <https://www.statista.com/statistics/272014/global-social-networks-ranked-by-number-of-users/>

3.2.3 A közösségi média működési elvei

Ahhoz, hogy bármely közösségi médiás térben történő interakció, illetve tartalomterjesztés sikeres legyen, ahhoz ismerni szükséges a felhasználni kívánt felület célközönségét és az azt vezérlő algoritmust, továbbá érdemes figyelemmel kísérni a legtrendibb tartalmak jellemzőit is. Alapvetésként elmondható, hogy valamennyi ilyen felület működési algoritmus az ún. „Big Data” analízisre támaszkodik, azonban azok pontos működési elve szigorúan védett üzleti titok. Mivel a cél az adott felhasználó minél hosszabb ideig való lekötése, így fontos, hogy olyan tartalmak kerüljenek eléje, amelyek feltehetően érdekelni fogják, illetve kiváltják az interakcióját. Fentiekre tekintettel nagy biztonsággal kijelenthető, hogy az algoritmus folyamatosan monitorozza az egyes bejegyzésekkel eltöltött felhasználói időt, az esetleges reakciót (továbbosztás, komment stb.) Ezek alapján felhasználói profilt készít, illetve azt folyamatosan aktualizálja, ennek alapján állít fel relevanciát arra nézve, hogy milyen további tartalmakat ajánljon a felhasználónak megtekintésre.

Ugyanakkor a kapcsolódó trendek, tartalomstatisztikák figyelése segíthet abban, hogy virális terjedésű tartalmat készíthessünk. A rosszindulatú tartalmak terjesztői természetesen nem csak egy felhasználói fiókkal működnek, ún. trollfarmokon keresztül növelik az adott információ indexelési gyakoriságát, ezzel is elősegítve, hogy új felhasználóknak is kiajánlásra kerüljön az adott tartalom.

3.2.3.1 A „Big Data” analízisről röviden

„A big data nagy mennyiségű, nagy sebességű és/vagy nagy változatosságú információ, amely költséghatékony és innovatív megoldásokat kínál az információfeldolgozásban, és amely lehetővé teszi a megnövelt hatékonyságú értelmezéseket, döntéshozatalt és folyamat-automatizálást” (Galántai, 2016)³⁴

A „Big Data”, mint létező és napjainkat befolyásoló dolog létrejöttéhez két dolog járult hozzá. Egyfelől a technológiai fejlődés által létrehozott és azóta is folyamatosan fejlődő digitalizációs lehetőségekkel összefüggésben elérhetővé vált a digitális adattárolás, másfelől a digitális eszközök számának folyamatos növekedése és fejlődése többszörösére növelte az elérhető

³⁴ Galántai, Z. (2016): Big Data, tudomány, kauzalitás. *Információs Társadalom*, 16. évf. 2. sz. 32–43.

információmennyiséget. Ez a növekedés azóta is folyamatosan fennáll. Rendészeti vonatkozásban ez azt jelenti, hogy ugyan hatalmas mennyiségű adat áll a rendvédelmi szervek rendelkezésére, de meg kell oldani ennek az adatmennyiségnek a kezelését, szükség szerinti tárolását és a lehető legrövidebb időn belüli feldolgozását is. A kezelendő adatmennyiséget különösen jelentős mértékben megnöveli a megfigyelő eszközök (pl.: térfigyelő kamerák) nagy száma.³⁵

Tehát a "Big Data" típusú elemzés lényege, hogy az adott rendszerbe bekerülő hatalmas mennyiségű adat hatékonyan és gyorsan kerüljön feldolgozásra. A folyamat első lépése az adatgyűjtés és a begyűjtött adatok eltárolása. A tárolás során biztosítani kell a redundanciát, hogy az adatvesztés megelőzhető legyen. A tényleges feldolgozást megelőzően szükséges az adathalmaz ellenőrzése, a hibák kiszűrése. Ezt követi az adatelemzés különböző fejlett módszerek segítségével, hogy a keresett mintázatok és tendenciák felismerésre kerüljenek. Ezt követően a feldolgozott adattömböt át kell alakítani hasznosítható tudományos és/vagy üzleti információvá. Végül - igény szerint - biztosítani kell az adatvizualizációs lehetőségeket is. A "Big Data" típusú elemzés jellemző felhasználási területei: üzleti marketing támogatás, pénzügyi kockázatelemzés, tudományos kutatások, internetes keresőszolgáltatások, közösségi média³⁶³⁷³⁸

3.2.3.2 A trollfarmok működése

A trollfarm feladata, hogy valamilyen álhírt, dezinformációt, illetve provokatív, esetenként zaklató, megfélemlítő tartalmat terjesszen. Világszerte legalább 30 ország tart fent saját politikai, gazdasági céljai érdekében ilyen szervezetet. A trollfarm egyes elemei felelősek az újabb és újabb kapcsolódó tartalmak előállításáért és közzétételéért, míg mások az aktuális bejegyzést kommentelik, osztják újra vagy lájkolják azt. Egy-egy résztvevő, akár 50-60 felhasználói fiókot is kezelhet folyamatosan. A trollfarm működését folyamatosan koordinálják, így képesek gyorsan reagálni adott szituációra.

³⁵ Héder, K. (2022): Attitűd és viselkedés(változás) a megfigyelés társadalmában, különös tekintettel a megfigyelői/megfigyelti szereppel történő identifikáció hatásaira; Doktori (PhD) értekezés; Budapest

³⁶ <https://azure.microsoft.com/hu-hu/resources/cloud-computing-dictionary/what-is-big-data-analytics>

³⁷ <https://www.ibm.com/topics/big-data-analytics>

³⁸ <https://blog.google/products/search/search-on/>

A cél a közösségi médiában megosztott tartalom rendszerindexének lehető legnagyobb növelése a feldolgozó algoritmusban, mivel ez biztosítja, hogy azt minél több felhasználó számára felkínálja a rendszer olvasásra.³⁹

3.3 A NAFO jelenség

A bevezetőben említett állami-államközi és a szolgáltatói oldalon történő fellépés mellett érdemes megemlíteni egy teljesen önszerveződő alapon létrejött civil szerveződést. A szervezet neve *NAFO* (North Atlantic Fella Organization), amely a *NATO* (North Atlantic Treaty Organization) elferdítése, de egyben jelzi a szerveződés irányvonalát is. 2022-es indulása óta mára már több tízezer tagja van a világ számos országában. Alapvetően bárki csatlakozhat, de a szervezet jelképének számító kutya (shiba inu) szimbólum használatához egy alkalommal támogatóként részt kell venni a szervezet valamelyik adománygyűjtésében. Elsődleges célja, hogy a közösségi médiában terjesztett orosz propagandát/álhíreket leleplezze, azokat jelezze a szolgáltató felé, illetve hiteltelenné is tegye azáltal, hogy bemutatja a kapcsolódó tényeket. A NAFO jelenség olyannyira ismertté vált, hogy Litvánia miniszterelnöke (Kaja Kallas) a „Lithuanian Star of Diplomacy” kitüntetést adományozta a szervezetnek. Természetesen a további jelentős álhírgeneráló események (izraeli-palesztin háború, USA elnökválasztás) kapcsán is fellépnek a saját eszközeikkel a megtévesztő tartalmak ellen. A NAFO lett végül az – elsősorban orosz állami – trollfarmok méltó ellenfele, amely segít a közösségi médiás felületek megtisztításában.⁴⁰

Fentiekre tekintettel elmondható, hogy a kellő mértékű szkepticizmus, a tájékozottság mértéke és az, hogy több forrásból is igyekszünk tájékozódni segíthet önmagunkat álhírrezisztenssé tenné. Azonban a szolgáltatói erőfeszítések mellett az egyén, a társadalom, de ugyanúgy a rendvédelmi szervek érdeke is, hogy a megtévesztő tartalmak kiszűrése minél hatékonyabbá váljon, illetve azok a lehető legkevesebb embert ériék el. Éppen ezért kutatásom egyik célja annak felmérése, hogy az egyes személyek tesznek-e bármit is a megtévesztő tartalmak megjelenése, terjedése ellen.

³⁹ <https://freedomhouse.org/article/new-report-freedom-net-2017-manipulating-social-media-undermine-democracy>

⁴⁰ <https://nafo-ofan.org/>

4. A kutatás

A kutatás elsődleges célja annak felmérése, hogy – a hír tartalmától függetlenül – egy hír forrásának hitelessége vagy a hírben hivatkozott referenciaszemély erőssége hatással van-e arra, hogy a hírt az olvasó milyen mértékben észleli igaznak vagy hamisnak. Feltételezésem szerint ugyanis egy hitelesebbnek tekintett forrásból származó vagy hitelesebb referenciaszemélyhez/szervezethez köthető hír könnyebben kerül elfogadásra, mint egy kevésbé ismert vagy éppen ismeretlen személyhez, szervezethez kötődő tartalom. A beérkezett válaszok elemzése során vizsgálni kívánom, hogy a hír igazként való azonosításában a referenciaszemélynek, -szervezetnek vagy a forrásnak van-e erősebb befolyása.

A felmérés célja továbbá annak megállapítása, hogy az abban részt vevő személyek milyen kapcsolatban állnak a dezinformációval. A kapcsolat jelen kontextusban azt takarja, hogy a kitöltő tudatában van-e annak, hogy álhírt olvas (saját bevallás alapján találkozott-e már álhírrrel), illetve, hogy ez kivált-e nála bármilyen reakciót. A felhasználói reakció ez esetben azt jelenti, hogy az álhír észlelését követően az olvasó tesz-e bármilyen lépést annak érdekében, hogy a valótlanság felhívja a többi olvasó vagy az oldal szolgáltatójának a figyelmét. A felhasználói reakció vonatkozásában meg kívánom annak mértékét is mérni.

A kutatás nem reprezentatív mintaszámmal történik, azonban amennyiben szignifikáns különbség mutatható ki a fenti kérdések bármelyikének vonatkozásában, akkor érdemes lehet nagyobb, akár reprezentatív méretű kutatást lefolytatni a témában. A kutatási témához kapcsolódóan felmérésre kerülnek bizonyos internethasználati és online tájékozódási szokások is.

4.1 Kutatási hipotézisek

Dolgozatomban és a kapcsolódó kérdőíves kutatásban az alábbi hipotézisekre kerestem a választ:

1. A hírben szereplő referencia minősége – a hír valóságtartalmától függetlenül - hatással van a hír igazként való azonosítására.
2. A hír megjelölt forrásának minősége (erős vagy gyenge forrás) – a hír valóságtartalmától függetlenül - hatással van a hír igazként való azonosítására
3. A hír igazként való azonosításában - függetlenül annak valóságtartalmától - a hír forrásának hitelessége nagyobb szerepet játszik, mint a hírben szereplő referencia erőssége.
4. Az álhírek észlelése reakciót vált ki, azaz valamilyen formában az olvasó fellép a megtévesztő tartalom ellen.

4.2 A kutatási módszer és a kérdőív ismertetése

A kutatási probléma megválaszolásához szükséges adatok begyűjtésére kvantitatív módszert választottam: kérdőíves adatfelvétel végeztem. Ezzel a módszerrel a rendelkezésre álló időkeretben is viszonylag nagy mennyiségű adat gyűjthető be, az ilyen típusú adatok feldolgozása gyors, továbbá ezen módszerrel levonhatók olyan általános következtetések, amelyek megalapozhatnak további specifikusabb, nagyobb mintaszámú kutatást.⁴¹

Az adatgyűjtésre 30 napos periódus került meghatározásra, ezen időszak alatt volt elérhető online formában a kérdőív. Az elérhetőség terjesztését és a kitöltők toborzását online végeztem, ebben a vizsgálatban részt vevők segítsége is igénybevételre került.

A kérdőív tematikailag három részre bontható: demográfiai adatok, internethasználattal kapcsolatos adatok és álhír detektálási rész. A begyűjtött demográfiai adatok az alábbiak voltak: nem, életkor, lakóhely és végzettség. A kérdőívek jellemzően tartalmaznak különböző demográfiai kérdéseket, ezek ugyanis lehetőséget biztosítanak egyfelől a válaszadók sajátosságainak bemutatására, másfelől további, kiegészítő elemzések alapjául szolgálhatnak.⁴² Fontos megjegyezni, hogy a begyűjtött adatok nem tartalmaztak semmilyen személyes adatot.

⁴¹ Babbie, E. (1998): *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*, Budapest: Balassi Kiadó Kft.

⁴² https://unipub.lib.uni-corvinus.hu/7671/1/Kerdoivtervezes_egyetemi_jegyzet.pdf

A témaválasztás indokolta, hogy további másodlagos adatként feltérképezzem a válaszadók internethasználati szokásait is. A kitöltőknek választ kellett adniuk a napi internethasználat mértékére, az internethasználat okára, valamint a social media használatával kapcsolatos kérdésekre. Az internethasználattal összefüggésben feltett kérdések segítségével kezdtem a fókusz a kutatási témát jelentő álhírek felé vinni. Éppen ezért a válaszadók megkérdezésre kerültek arról, hogy találkoznak-e álhírrrel az online térben, milyen gyakorisággal és ez kivált-e reakciót. Ez utóbbi a kapcsolódó kutatási hipotézis miatt fontos része a kérdőívnek.

A kérdőív – a kutatási hipotézisek szempontjából – kiemelt része a híreszlelési rész.

A híreszlelési rész 12 hírt tartalmazott, ezekről kellett eldöntenie a válaszadónak, hogy azokat milyen mértékben tartja igaznak vagy hamisnak. Ehhez egy hatfokozatú Likert-skála került megállapításra (*Biztosan hamis, Valószínűleg hamis, Inkább hamis, Inkább igaz, Valószínűleg igaz, Biztosan igaz*).

A hírek fele-fele arányban kapcsolódtak referenciaszemélyhez (intézményhez), illetve valamilyen forráshoz. 6 hírrel a referenciaszemély fontosságát térképeztem fel. 3 hír gyenge, 3 hír erős referenciával rendelkezett. A referenciakötődésű és a forrásmegjelölést tartalmazó híreknél egyaránt az határozza meg a hivatkozási alap erősségét, hogy a megjelenített személy, szervezet, felület mennyire közismert, illetve milyen mértékben köthető a hírhez tartalmilag.

A CNN beszámolója szerint a dél-kaliforniában található Murrieta város rendőrsége 2023. eleje óta tett ki olyan képeket a közösségi médiában, amiken pixelezés helyett Lego-fejekkel takarták ki a letartóztatott emberek arcát. A gyártó cég hivatalos megkeresésben tiltotta meg termékeinek ilyen célú felhasználását.*

4. ábra Példa erős forrással rendelkező hírre

6 hírrel pedig a hírforrás hitelességének fontosságát mértem. 3 hír gyenge, 3 hír erős hírforrással rendelkezett.

Internetes tényközlő oldalak szerint az amerikai hadsereg által üzemeltetett Nagyfrekvenciás Aktív Ionoszféra-kutató Program (HAARP-High Frequency Active Auroral Research Program) rendszer mellett, hogy befolyásolhatja a globális időjárást, akár célzott ember elleni támadásokra is alkalmas.*

5. ábra Példa gyenge referenciával rendelkező hírre

A hírekben felhasznált források és referenciák az egyes szekciók elemzésénél kerülnek bemutatásra.

A híreszlelési részben továbbá két állítás esetében megfogalmazásra került ugyanaz a hír más-más erősségű referencia (*Hírpár 1a/b*), illetve forrás (*Hírpár 2a/b*) megjelölésével, így feltételezésem szerint még inkább kimutathatóvá válik a hír hitelessége és a hivatkozási alap közti kapcsolat.

Az álhír detektálási részben alkalmazott híreket a dolgozat 1. sz. mellékletében soroltam fel tételesen. Az alábbi táblázatban látható, hogy az egyes hírek referenciaszemélyre, szervezetre vagy valamilyen forrásra hivatkoztak-e, illetve ezek milyen erősségűek voltak.

	Referencia/forrás	Erős/Gyenge	Megjegyzés
Hír 1	Referencia	Erős	
Hír 2	Referencia	Erős	Hírpár 1a.
Hír 6	Referencia	Erős	
Hír 7	Referencia	Gyenge	
Hír 10	Referencia	Gyenge	Hírpár 1b
Hír 12	Referencia	Gyenge	
Hír 4	Forrás	Erős	
Hír 8	Forrás	Erős	Hírpár 2a.
Hír 11	Forrás	Erős	
Hír 3	Forrás	Gyenge	
Hír 5	Forrás	Gyenge	Hírpár 2b
Hír 9	Forrás	Gyenge	

1. táblázat Az álhírekben alkalmazott utalások

Az egyes típusú hírek kevert sorrendben jelentek meg a válaszadók számára, tehát a kitöltés során nem egymás után került bemutatásra valamennyi az adott típusú és erősségű hivatkozási alapot tartalmazó hír. Fontos megjegyezni, hogy a hírek egyike sem tartalmazott semmilyen grafikus vagy más kiegészítő elemet, csupán a szöveget.

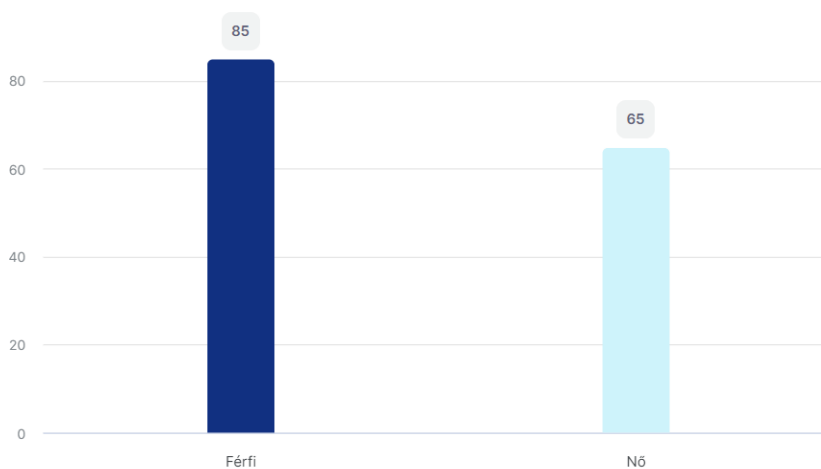
Az egyes begyűjtött adatok ismertetésére a dolgozat tovább részében kerül sor.

4.3 A beérkező adatok elemzése

Az adatok elemzését a kérdőív tematikájához igazodva, a kérdésfeltevés sorrendjében végeztem el, azaz előbb a demográfiai adatok, majd az internethasználattal összefüggésben begyűjtött adatok kerültek feldolgozásra. Végezetül a kutatás eredményessége szempontjából kiemelten fontos álhír detektálási részre adott válaszok értékelésére került sor. A dolgozat kutatási hipotéziseinek megválaszolása szempontjából természetesen a kérdőív harmadik szekciójából kinyerhető adatok számítottak kulcsfontosságúnak, ezért azokról sokkal részletesebb elemzés-értékelés készült.

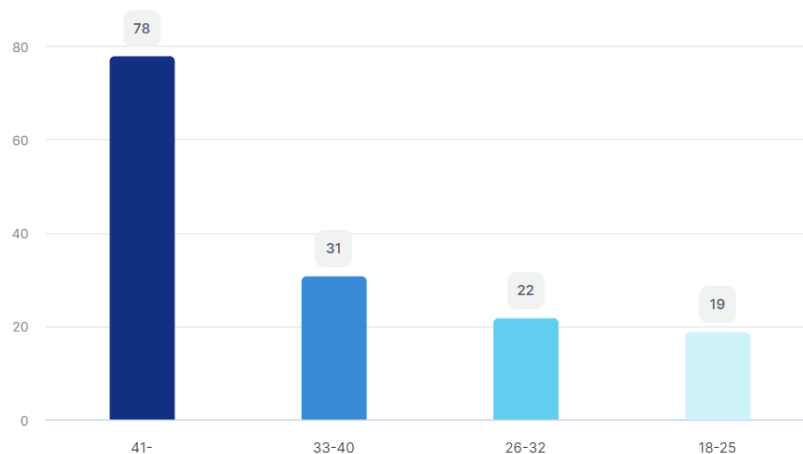
4.3.1 Demográfiai adatok

A kérdőívre 150 válasz érkezett. Ebből 85 férfi (56,7%), 65 nő (43,3%).

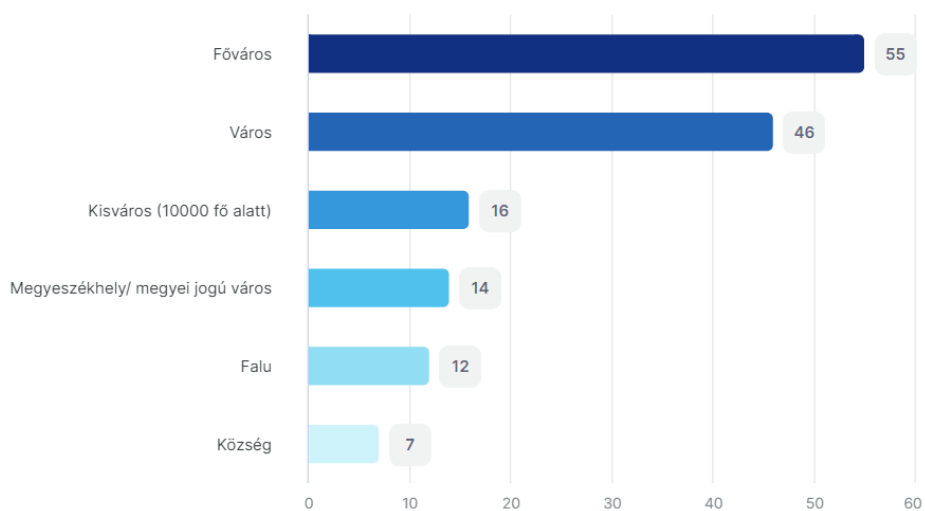
6. ábra Demográfiai adatok

Életkor tekintetében a nagy többség (52 %) a 41 év feletti kategóriába tartozott.

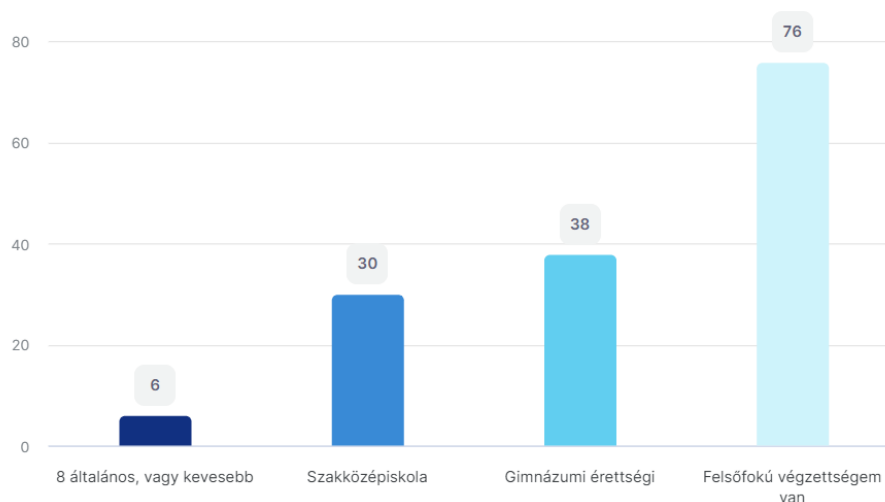
7. ábra Életkor megoszlása a kitöltők között

Lakóhely vonatkozásában a megkérdezettek jellemzően városi, illetve fővárosi illetékességűek:

8. ábra Lakóhely szerinti megoszlás

A válaszadók szignifikáns része rendelkezik felsőfokú végzettséggel (76 fő; 50,7 %).

9. ábra A válaszadók iskolai végzettségi adatai

4.3.2 Internethasználattal összefüggő adatok

Az internethasználattal összefüggésben az alábbi adatokra kérdeztem rá: internetezéssel töltött idő, internethasználat gyakorisága adott célhoz kötötten, valamint a legnépszerűbb „social media” felületek használatának gyakorisága. Ennek vizsgálatára azért volt szükség, mivel a legtöbb álhír a különböző „social media” felületeken kerül terjesztésre, így az álhíreknek való kitettség megnő azoknál, akik több időt töltenek el ezeken az oldalakon.

A megkérdezettek közel háromnegyede (111 fő; 74 %) naponta 3 óránál többet tölt internetezéssel.

VÁLASZ	MENNYISÉG	ARÁNY
3 óránál többet	111	74%
1-3 óra között	31	20.7%
1 óránál kevesebbet	8	5.3%

10. ábra Napi internethasználat mennyisége

A válaszadók jelentős részének (>50 %) napi szintű tevékenységéhez tartozik a „social media” és az online hírolvasás. Szintén népszerű a streaming és a különböző tematikus oldalak rendszeres látogatása. Érdekeség, hogy az online játékot, mint felhasználási lehetőséget 41,3 % teljesen elutasította.

	SOHA	RITKÁN (HAVI 1-2 ALKALOM)	HETI RENDSZERESSÉGGEL	HETENTE TÖBBSZÖR	NAPONTA
Hírolvasás	5	18	17	22	88
Munka/Tanulás	10	25	36	44	35
Online játék	62	46	13	15	14
Social Media	17	11	15	10	97
Streaming	35	18	32	54	11
Tematikus oldalak (pl.: sport) olvasása	8	23	35	54	30

11. ábra Célhoz kötött internethasználat gyakorisága

A „social media” felületek népszerűségi listáját (napi használat) a nemzetközi trendeknek megfelelően a Facebook és a Youtube vezeti.⁴³

⁴³ <https://www.statista.com/statistics/272014/global-social-networks-ranked-by-number-of-users/>

A legkevésbé használt felületek a SnapChat, a Telegram, a Whatsapp és a Tiktok. Véleményem szerint az elutasítás mértékét jelentősen befolyásolja a válaszadók életkora, mivel a fenti felületek jellemzően a fiatalabb korosztályok körében népszerűek.

	SOHA	RITKÁN (HAVI 1-2 ALKALOM)	HETI RENDSZERESSÉGGEL	HETENTE TÖBBSZÖR	NAPONTA
Facebook	31	10	6	13	90
Instagram	77	21	15	10	27
SnapChat	126	9	4	4	7
Telegram	124	12	3	7	4
TikTok	89	32	12	7	10
Twitter (X)	73	24	16	10	27
WhatsApp	96	33	9	6	6
Youtube	2	24	19	33	72

12. ábra Különböző "social media" felületek használati gyakorisága

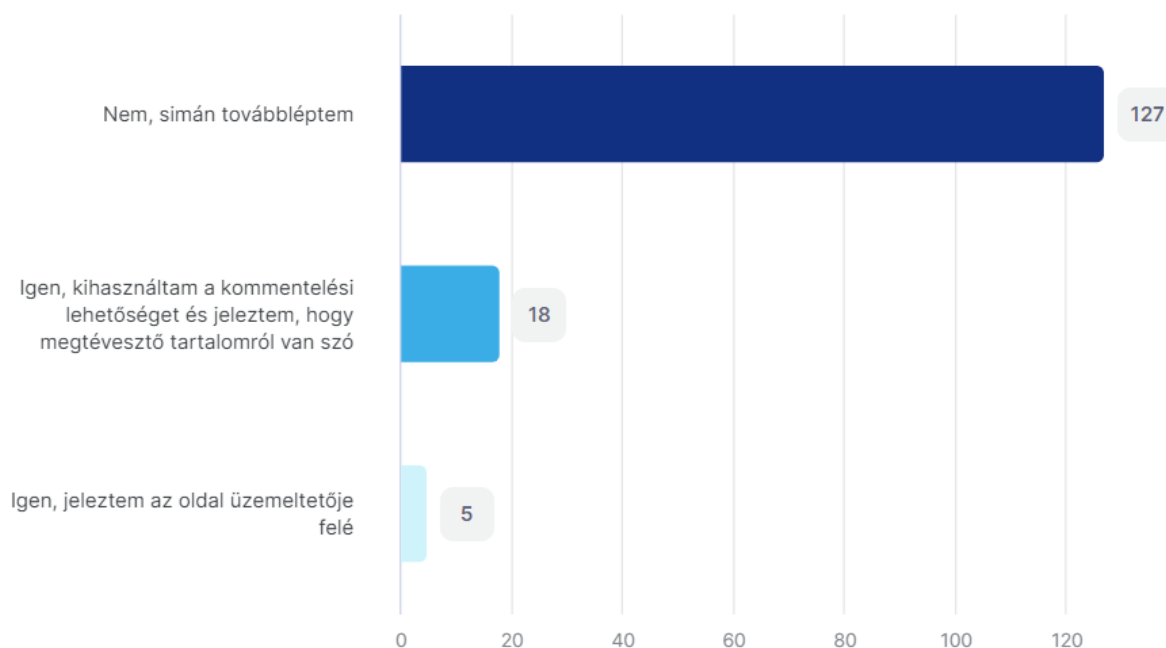
4.3.3 Álhírekkel kapcsolatos adatok

Az álhírekkel kapcsolatban három kérdésre kerestem a választ:

1. Találkozott-e már a kitöltő álhírral
2. Amennyiben igen, milyen gyakorisággal történt mindez
3. Az álhír olvasása kiváltott-e a válaszadó részéről valamilyen reakciót

A visszaküldött válaszok alapján 83,3 % (125 fő a 150-ből) találkozott már valamilyen formában álhírral internetes böngészés során. Gyakoriság tekintetében 43,3 % nyilatkozta, hogy akár naponta több alkalommal is találkozik álhírral.

Érdekes eredmény kaptam arra vonatkozóan, hogy álhírek észlelése milyen felhasználói reakciót vált ki. Az interakció jelen kontextusban azt jelenti, hogy a felhasználó valamilyen lépést tesz a valótlan tartalom megjelölése vagy eltávolítása érdekében. Mindössze 15,3 % (23 fő) nyilatkozott úgy, hogy valamilyen formában visszajelzést küld az álhír észleléséről:

13. ábra Felhasználói interakció álhír észlelésekor

Ez utóbbi döbbenetesen alacsony szám, különösen azért, mert felhasználói visszajelzések nélkül az adott oldal tulajdonosa, illetve szolgáltatója sokkal nehezebben tudja megtalálni a megtévesztő tartalmakat, ezzel együtt a fellépés hatékonysága is csökkenni fog. Mivel a befolyásolásmentes és valódi hírekhez való hozzáférés elemi érdek, ezért ezen a részterületen további kutatás lehet szükséges, amely felfedi az ilyen mértékű passzivitás okait. A passzivitás egyik esetleges oka lehet, hogy a felhasználók abból indulnak ki, hogy a többi olvasó úgyis jelezte a problémát, így az ő közreműködése már szükségtelen. Ezen okok sikeres feltárását követően lehetőség nyílhat arra, hogy a felhasználói hozzáállás formálása révén jóval nagyobb számú visszajelzés érkezhessen az illetékesekhez, ami elengedhetetlen az álhírek elleni sikeres fellépéshez.

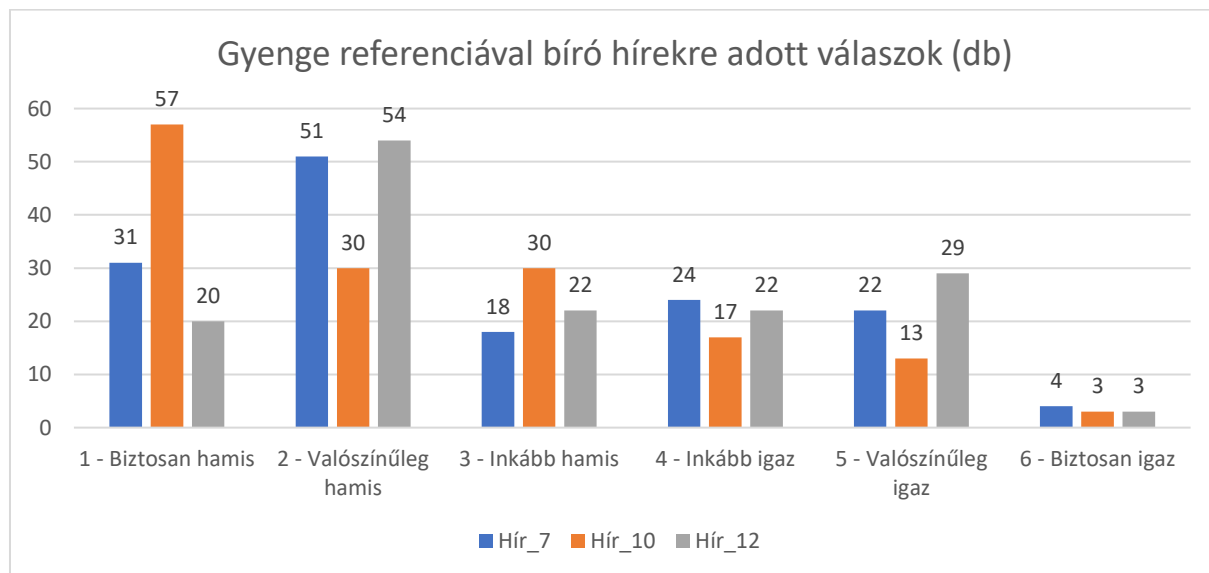
4.3.4 A hírvízre adott válaszok elemzése

Az álhír detektálási részben kapott válaszok feldolgozásánál előbb a referenciaszemélyre, illetve szervezetre hivatkozó hírekre adott visszajelzések elemzését végeztem el. Ezt követően a különféle referenciákat tartalmazó hírekre kapott válaszok értékelését végeztem el. Végezetül a 2-2 hírpár kapcsán érkezett válaszok kiértékelése került sorra.

4.3.4.1 Referenciaszemélyt vagy intézményt tartalmazó hírek

A referencia hatását vizsgáló hírek referenciaként személyeket, illetve szervezeteket egyaránt tartalmaztak. Az erős referenciával rendelkező híreknél hivatkoztam Mark Zuckerberg-re, a Caltech-re (California Institute of Technology) és az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet-re (EBESZ), míg gyenge referenciaként „Internetes tényközlő oldalak”, a „www.holistic_healing.com” weboldal és az „Egyes Telegram csatornák” szerepelt.

A gyenge referenciával megjelölt hírek esetében elmondható, hogy mindhárom esetben többségben volt a skála hamis oldalán szereplő értékek megjelölése (100 db; 117 db; 96 db).

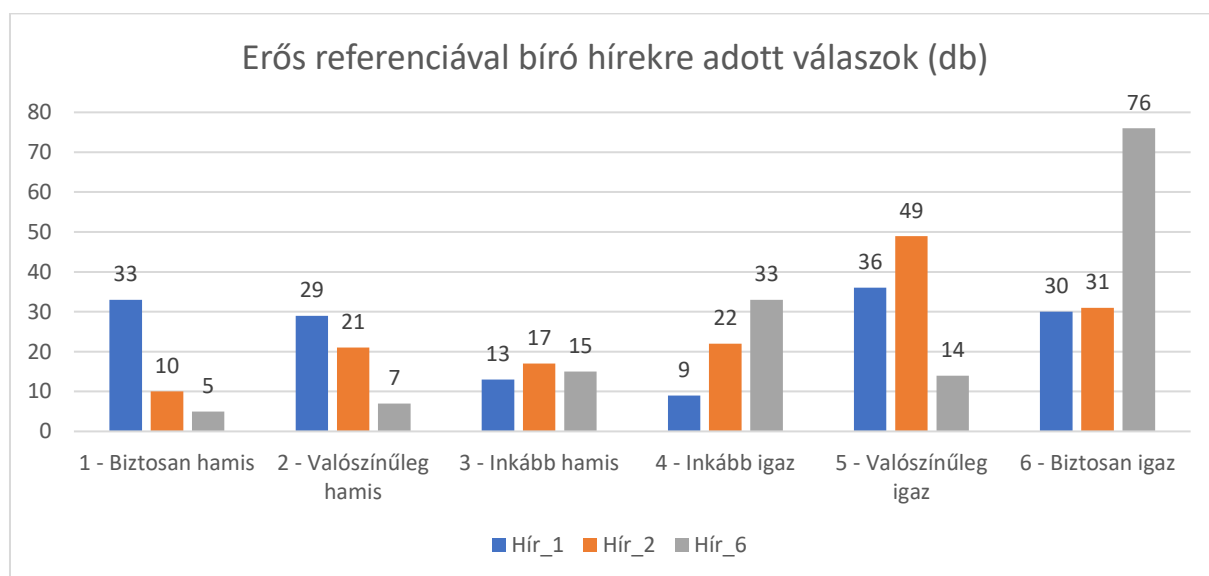
2. táblázat Gyenge referenciát tartalmazó hírekre adott válaszok összehasonlítása

A jelmagyarázatban alkalmazott megjelölés (*Hír_7*, *Hír_10*, *Hír_12*) az adott hír helyét mutatja a híreszlelési részben, illetve ezzel a sorszámmal olvasható a dolgozat 1. sz. mellékletében.

Ezen hírek vonatkozásában az adott hírek valósként történő azonosítása relatíve alacsony. Mindhárom hír esetében a válaszadók mindössze kevesebb, mint 3 %-a (4, 3, 3 válaszadó) gondolta úgy, hogy az adott hír biztosan igaz.

Fenti adatokra tekintettel úgy vélem, hogy gyenge referenciával rendelkező hír esetén - az adott információ/hír igazságtartalmától függetlenül - az olvasó inkább azonosítja hamisként a hírt.

Az erős referenciát tartalmazó hírek vonatkozásában az eredmények a Likert skálán felfele mozdulnak el, tehát több válaszadó észlelte igaznak ezeket a híreket.

3. táblázat Erős referenciát tartalmazó hírekre adott válaszok összehasonlítása

A jelmagyarázatban alkalmazott megjelölés (*Hír_1*, *Hír_2*, *Hír_6*) az adott hír helyét mutatja a híreszlelési részben, illetve ezzel a sorszámmal olvasható a dolgozat 1. sz. mellékletében.

A válaszok alapján ebben a kategóriában a legkevésbé igaznak tartott hír az alábbi volt:

„Mark Zuckerberg a Meta tulajdonosa kijelentette, hogy a Miatyánk sérti a Facebook szabályzatát, ezért az ilyen hozzászólásokat el fogják távolítani. Ezt követően online aláírásgyűjtés indult az intézkedés visszavonása érdekében. A petíciót indító személyek szerint ez ugyanis súlyosan korlátozza a vallásszabadságot.”

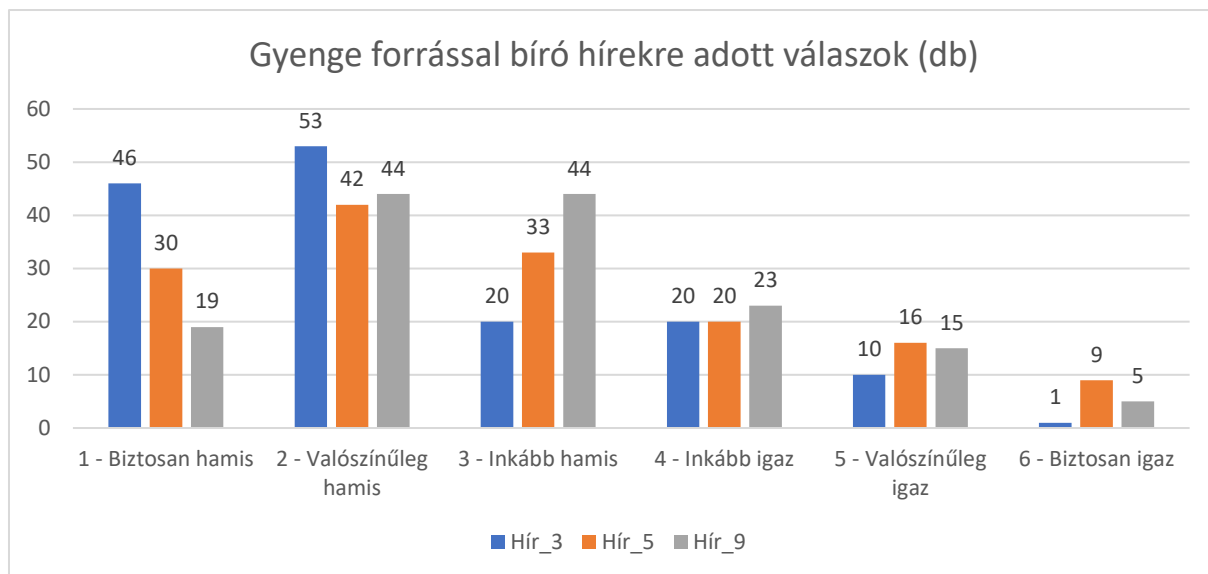
A California Institute of Technology (CalTech) által végzett kutatásra hivatkozó hír pozitív megítélését befolyásolhatta, hogy abban az ilyen típusú valós sajtóhírek megszokott formai elemei kerültek alkalmazásra. Ilyen formai elem például a kutatást végző személy megnevezése, valamint a kutatás megnevezése és eredményének ismertetése:

„A kaliforniai egyetem (Caltech) élettani tanszéke állatokon végzett kutatást, amelyben a feldúsított oxigéntartalommal rendelkező víz szervezetre gyakorolt hatását vizsgálták. A Dr. Klaus és csapata által az ArXiv preprint serveren közzétett tanulmány szerint a mesterségesen feldúsított oxigéntartalommal rendelkező víz átlagosan 15-20 %-al megnövelte a kísérleti állatok betegségekkel szembeni immunitását.”

Összeségében elmondható, hogy a gyenge referenciával rendelkező hírek hamisként való minősítése jóval egységesebb, mint az erős referenciával bíró hírek igazként való elfogadása. További kutatási kérdés lehet, hogy a különböző erős referenciatípusok között kimutatható-e szignifikáns különbség a tekintetben, hogy mennyire befolyásolják az adott tartalom elfogadását. Ugyancsak további kutatási téma lehet, hogy hol húzódik a határ a gyenge és erős referencia között, kimutatható-e az a pont, ahol már jelentősen eltolódik az elfogadás mértéke valamely irányba.

4.3.4.2 Forrásmegjelölést tartalmazó hírek valós hírként való megítélése

A forrásmegjelölés hatását vizsgáló hírekben hivatkozási alapként különböző médiák, illetve szervezetek szerepeltek. Erős forrásként szerepelt a CNN hírportál, az MIT (Massachusetts Institute of Technology) és az FDA (U.S. Food and Drug Administration) egy hírben, valamint a „vezető nyugati híroldalak”, mint csoport. Gyenge forrásként szerepelt a „meg nem nevezett egyiptomi online napilap”, a „meg nem nevezett közösségi médiás hírforrás” és a „www.pihenjotthon.hu weboldalnak nyilatkozó névtelen szakértő”. A gyenge forrásmegjelölést tartalmazó álhírek vonatkozásában megállapítható, hogy az elfogadás mértéke alacsony volt (20,67 %; 30 %; 28,67 %). A szórás mértékét jelentősen megnövelő, „egyiptomi online napilap”-ra hivatkozó álhír esetében feltételezhetően növelte az elutasítottságot az ország megjelölése is. Természetesen ez utóbbi feltevés igazolásához további összehasonlító vizsgálat volna szükséges, ahol hasonló vagy azonos tartalmú hírek kerülnének a vizsgálati fókuszba, míg a forrásmegjelölés változna.

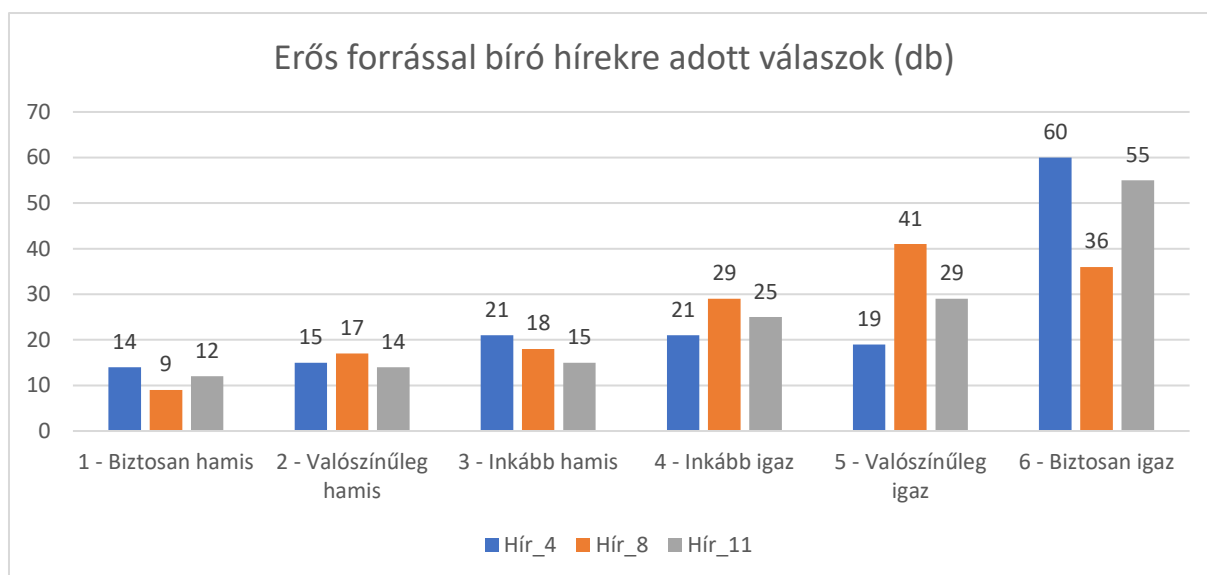

4. táblázat Gyenge forrást tartalmazó hírekre adott válaszok összehasonlítása

Kiemelendő, illetve figyelemre méltó tény, hogy a közösségi médiát, mint forrást megjelölő álhír vonatkozásában – a másik két hírhez képest – kiugróan magas volt a „biztosan igaz” érték. Az itt mért 6 % közel duplája a magyar weboldalra hivatkozó álhírben elért 3,33 %-nak, illetve majdnem hússzorosa az egyiptomi oldalra hivatkozónak (0,67 %). Fontos azonban megjegyezni, hogy a kis elemszám miatt az alcsoportok egymáshoz való viszonya nem mérvadó.

A jelmagyarázatban alkalmazott megjelölés (*Hír_3*, *Hír_5*, *Hír_9*) az adott hír helyét mutatja a hírszlelési részben, illetve ezzel a sorszámmal olvasható a dolgozat 1. sz. mellékletében.

Az erős forrással rendelkező hírek elutasítása (33,33 %; 29,33 %; 27,33 %) jóval kisebb eltérést mutat, mint a referenciaszemélyt tartalmazó híreknél. Erre feltételezhetően az a magyarázat, hogy mindhárom forrás közel azonos erősségűnek mondható. Az erős forrással rendelkező hírek esetében a teljes elfogadás (*Biztosan igaz* válasz megjelölése) mértéke 40 %, 24 %, illetve 36,67 % volt.

5. táblázat Erős forrást tartalmazó hírekre adott válaszok összehasonlítása

A jelmagyarázatban alkalmazott megjelölés (*Hír_4*, *Hír_8*, *Hír_11*) az adott hír helyét mutatja a híreszlelési részben, illetve ezzel a sorszámmal olvasható a dolgozat 1. sz. mellékletében.

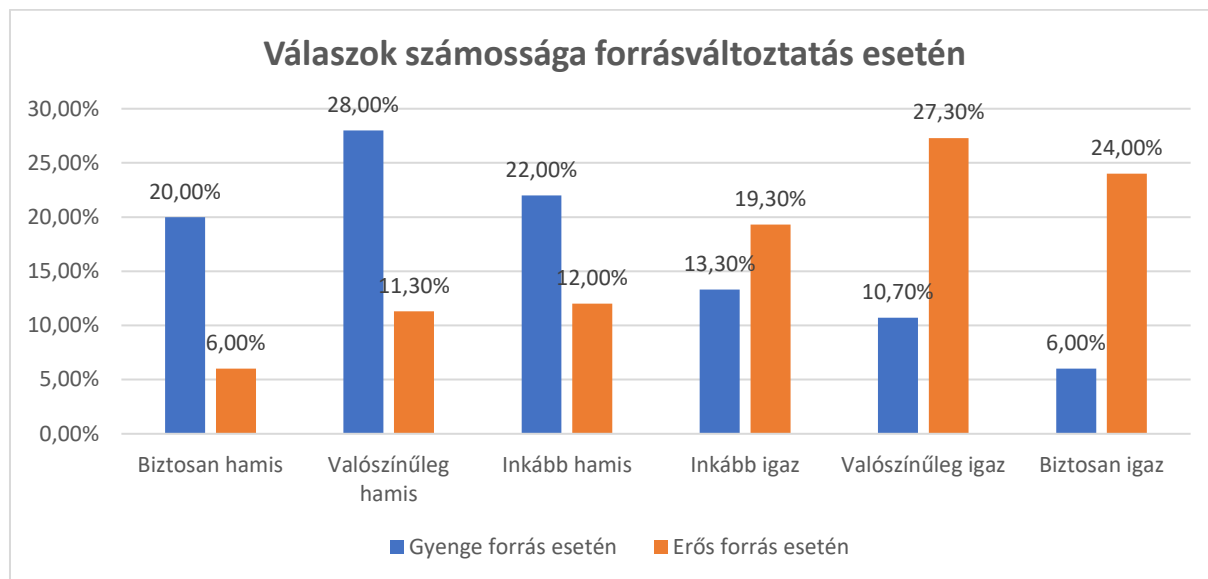
Összeségében elmondható, hogy a gyenge forrással rendelkező hírek esetében az elutasítottság, míg az erős forrással rendelkező hírek esetében az elfogadottság jóval erősebb, függetlenül attól, hogy az adott hír valóságtartalma mekkora.

4.3.4.3 Hírpárok összehasonlító vizsgálata

A referencia és a forrás erősségének összehasonlító vizsgálatához a kitöltők számára mutatott hírekben elrejtésre került 2-2 azonos információtartalmú hír, amelyek esetében csupán a referencia és a forrás erőssége volt eltérő. Természetesen az adott álhír megfogalmazásakor fontos volt, hogy a szövegezés tartalmilag illeszkedjen az adott erősségű hivatkozási alaphoz. Egy-egy hírpárban a referencia, illetve a forrás erőssége változott.

A forrás megjelöléssel érintett hírpárban egy kémiai vegyület az ún.: „adrenokró” hasznosításáról készült egy-egy hír. Hivatkozási alapként „közösségi médiás hírforrások”, illetve az „MIT és az FDA közös kutatása” szerepelt. A hírrel kapcsolatosan érdemes megjegyezni, hogy a hivatkozott vegyület valóban létezik, illetve egy meglehetősen ritkán, szűk körben elfogadott és terjesztett összeesküvéselmélet része. Ezen elmélet szerint az ún.: háttérhatalmak vezetői e vegyület segítségével tartják magukat örökké fiatalon.

Az alábbi táblázat szemlélteti a beérkezett válaszok megoszlását a válaszadók által vélelmezett igazságtartalom vonatkozásában.

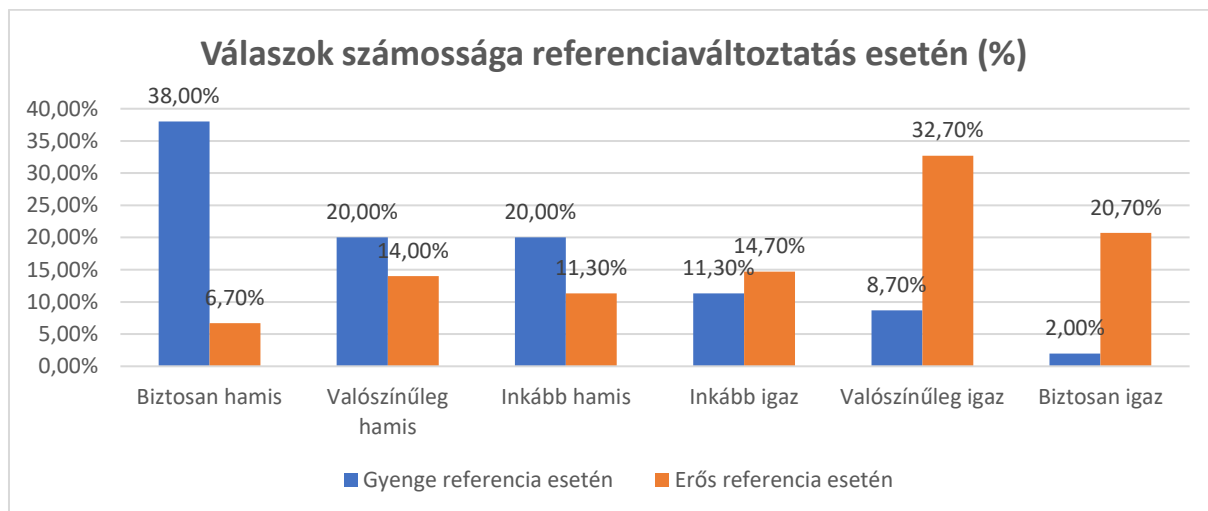

6. táblázat Válaszok megoszlása (%) forrásváloztás esetén

A beérkezett válaszokhoz tartozó értékek vizsgálata megmutatja, hogy ugyanazon hír más-más forrással történő közzététele jelentősen befolyásolhatja az adott hír megítélését. Gyenge vagy kevésbé megbízhatónak tekintett forrás esetén szignifikánsan nagyobb az elutasítás mértéke, illetve ugyanakkor erős, valid-nak tekintett hírforrás esetén sokkal nagyobb az elfogadásra való hajlandóság. A különbségek nemcsak összességében, de az egyes elfogadottsági mértéket jelző alkategóriákban is folyamatosan és meghatározó mértékben vannak jelen. Természetesen a megállapítások nem feltétlenül tekinthetők általános érvényűeknek, azonban kiindulási és összehasonlítási alapként szolgálhatnak más, azonos témában végzett kutatások kidolgozásához, elemzéséhez és összehasonlító értékeléséhez.

A referenciamegjelölés változtatásában érintett hírpár az ún.: „szuperoxigénezett víz”-zel kapcsolatos információkat tartalmazott. Hivatkozási alapként a „www.holistic_healing.com” weboldal és egy egyetemi tudományos kutatás (Caltech) került megnevezésre. A hír és a benne foglalt – általam készített megállapítások - minden tekintetben hamisak, semmilyen valóságtartalommal nem rendelkeznek.

A válaszadók az alábbi %-os megoszlásban vélekedtek a számukra mutatott hírek valóságtartalmáról:

7. táblázat Válaszok megoszlása (%) referenciaváltozás esetén

Csakúgy, mint a forrásmegjelölés változtatással manipulált hírpár esetében, itt is számottevő különbség állapítható meg az adott hír valóságtartalmának elfogadása és a kapcsolódó referencia erőssége között. Ugyanaz a hír egy ismeretlen weboldalon közzétéve elutasítást vált ki, míg tudományos köntösbe öltöztetve és ilyen jellegű referenciával megtámogatva erőteljes legitimitást szerez.

Fenti megállapítások itt sem tekinthetők általános érvényűeknek, azonban szintén alkalmasak lehetnek más, azonos témában végzett kutatások összehasonlító értékeléséhez.

5. Konklúzió

Az emberi társadalmakban a kezdetektől fogva jelen van a befolyásolás. A jelenkor információs társadalmában e törekvések nemcsak, hogy korábban elképzelhetetlen intenzitással jelennek meg, de ugyanakkor az online tér biztosította lehetőségek okán a terjedés hatékonysága és sebessége is új dimenziókat öltött. Elég csak arra gondolni, hogy ma már egy-egy jelentős, nagy visszhangot kiváltó esemény kapcsán akár néhány órán belül is terjedni kezdenek a kapcsolódó álhírek. Ere kiváló és eklatáns példa volt például a Robert Fico szlovák miniszterelnök elleni támadás vagy a Donald Trump amerikai elnökjelölt elleni merényletkísérlet. E két összetevő az, ami a TDK dolgozatom témaválasztását elsősorban inspirálta. Ugyanakkor meg kívánom említeni, hogy a problémakörnek rendvédelmi vonatkozásai is vannak, hiszen az információs tér manipulálása akár a büntetőjogi felelősségre vonást is eredményezhet, hiszen az szélsőséges, a belső rendre is veszélyes reakciókat válthat ki (pl.: angliai zavargások 2024. augusztus)

Következtetések:

A téma feldolgozása során az alábbi hipotézisekre kerestem a választ:

1. Az adott hírben szereplő referencia minősége – a hír valóságtartalmától függetlenül - milyen hatással van a hír igazként való azonosítására.
2. A hír valóságtartalmától függetlenül az abban szereplő erős vagy gyenge forrásnak milyen hatása van a hír igazként való azonosítására
3. A hír igazként való azonosításában a referenciaszemély, illetve szervezet vagy a megjelölt forrás szerepe jelentősebb.
4. Hipotézisem szerint az álhírek észlelése reakciót vált ki, azaz valamilyen formában az olvasó fellép a megtévesztő tartalom ellen.

Ezen feltevések igazolására kérdőíves kutatást végeztem. A kutatás során beérkező válaszok mennyisége alapján az eredmények nem tekinthetők reprezentatívnak, azonban kiindulási alapként szolgálhatnak más, akár valóban reprezentatív méretű kutatásokhoz.

A beérkező adatok feldolgozása során megállapítást nyert, hogy az online térben a válaszadók zöme (83,3 %) találkozott álhírrrel. Ugyanakkor elképesztően alacsony volt azoknak a száma,

akik visszajelzést kezdeményeztek a hír igazságtartalmával kapcsolatban. Ennek kapcsán további kutatási kérdés lehet, hogy mi indokolja az ilyen mértékű passzivitást az álhírek elleni fellépésben. Különösen azért, mert a hatékony fellépéshez – véleményem szerint – elengedhetetlen az egyes emberek segítsége, önmagukban az online felületeket biztosító szolgáltatók vagy az illetékes rendvédelmi szervek nem lehetnek sikeresek.

A feltevés, amely szerint a hírhez tartozó referenciaszemély, illetve forrás erőssége befolyásolja az adott hír elfogadását szintén igazolást nyert. A válaszok értékelése megmutatta, hogy a referenciaszemély vagy forrás mibenléte befolyásolja az adott hír megítélését. A vizsgálat pontosságának javításához a kitöltők számára mutatott hírekben alkalmazásra került 2-2 hírpár is. A hírpár jelen esetben azt jelenti, hogy a kérdőívbe bekerült 2-2 azonos információtartalommal bíró hír, amelyeknél csak a referencia és a forrás megnevezése, azaz erőssége volt eltérő. Ki kell emelni, hogy az adott álhír megfogalmazásakor fontos volt, hogy a szövegezés tartalmilag illeszkedjen az adott erősségű hivatkozási alaphoz.

Megállapítható, hogy az álhírek az online térben napi szinten vannak jelen és kísérelnek meg bennünket befolyásolni. Sok esetben a fellépés lehetősége korlátozott, mivel a közösségi médiás platformok szabályozása nem teljesen kiforrott, illetve nem szabályozott a határ a szólásszabadság és a káros mértékűnek tekinthető álhír terjesztés között. További gondot okoz, hogy egyes események kapcsán akár állami szintű érdek lehet az álhírek terjesztése. A sikeres fellépést szintén korlátozza a nagymértékű felhasználói passzivitás. Mivel a jogi környezet nemzetközi szintű összehangolása szinte kivitelezhetetlen, ezért a hatékony fellépést az egyéni aktivitás szintjének növelése és ezzel párhuzamosan a tudatos médiahasználatra nevelés segítheti leginkább.

Jelen eredményekre alapozva további kutatási irány lehet – az álhírek elleni fellépésben tapasztalt passzivitás okainak felderítésén túl – egy olyan összehasonlító kutatás kidolgozása, amely részleteiben menően vizsgálja az adott tartalom valósként történő elfogadásának viszonyát az internethasználat és a referencia/forrás erősségének függvényében. Szintén kutatásra érdemes terület lehet, hogy megállapítható-e az a határsáv a gyenge, illetve erős referencia/forrás vonatkozásában, ahol már jelentősen eltolódik az elfogadás mértéke valamely irányba.

Irodalomjegyzék:

Allcott, H. - Gentzkow, M. Social media and fake news in the 2016 election. *Journal of Economic Perspectives*, 31, 2 (2017), 211–236.

Allen, J.P. (2013): *"The Ancient Egyptian Language: An Historical Study"*, Cambridge University Press

Almási, B. (2011): *Számítógép-hálózatok oktatási segédlet*; - Kelet-magyarországi Informatika Tananyag Tárház

Avornicului, M. – Seer, L. – Benedek, B. (2016): *Identitás a XXI. század információs társadalmában, az internet hatásai*, Zalaegerszeg

Az összeesküvés-elméletek és a szélsőjobboldal – Információk és ajánlások az erőszakos szélsőségek elleni küzdelemmel és fellépéssel foglalkozó szakembereknek; 2021 (SZ.N.)

Babbie, E. (1998): *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*, Budapest: Balassi Kiadó Kft.

Bleakley, P.: Panic, pizza and mainstreaming the alt-right: A social media analysis of Pizzagate and the rise of the QAnon conspiracy; *Current Sociology Volume 71, Issue 3* 509-525.

Budai, I. (2020): *Az álhírek terjedése a közösségi médiában*, Pázmány Péter Katolikus Egyetem,

Festinger, L. (2000): *A kognitív disszonancia elmélete*, Budapest, Osiris Kiadó,

Fülöp, G. (1992): *Az információ*. Budapest, Tankönyvkiadó

Galántai, Z. (2016): Big Data, tudomány, kauzalitás. *Információs Társadalom*, 16. évf. 2. sz. 32–43.

Greene, C.M. - Murphy, G. (2021): Quantifying the Effects of Fake News on Behavior: Evidence From a Study of COVID-19 Misinformation. *Journal of Experimental Psychology: Applied*, Vol. 27, No. 4, pp. 773–784

Gyarmathy, É. (2019) Információ és bizonytalanság. Avagy az iskola küzdelme a 2.0-ás szinten. *Új Pedagógiai Szemle*, 5-6, 22-39.

Héder, K. (2022): *Attitűd és viselkedés(változás) a megfigyelés társadalmában, különös tekintettel a megfigyelői/megfigyelti szereppel történő identifikáció hatásaira.*; Doktori (PhD) értekezés; Budapest

Krekó, P. (2018): *Tömegparanoia. Az összeesküvés-elméletek és álhírek szociálpszichológiája*. Budapest, Athenaeum, 67. oldal.

Senkei-Kis, Z. (2010): *Internetes szerzői jogvédelem, és annak könyvtári vonatkozásai* 9.-11. old.; Doktori (PhD) értekezés; Budapest

Török, L. (2018): Ókori propaganda, *ÓKOR: Folyóirat az antik kultúráról*, 17. évf. 3 sz. 3-19.

Smith, E.R. - Mackie, D.M. - Claypool, H. M. (2016): *Szociálpszichológia*, 112. oldal Budapest; ELTE Eötvös Kiadó Kft.

Smith, E.R. - Mackie, D.M. - Claypool, H. M. (2016): *Szociálpszichológia*, 359-360. oldal
Budapest; ELTE Eötvös Kiadó Kft.

Virányi, P. (2019): A propaganda természete, *Jel-Kép* 2019/3 3-16

Felhasznált internetes hivatkozások

(A letöltések dátuma egységesen: 2024.08.30)

http://real.mtak.hu/47309/1/it_2016_02_2_galantai.pdf

<https://azure.microsoft.com/hu-hu/resources/cloud-computing-dictionary/what-is-big-data-analytics>

<https://blog.google/products/search/search-on/>

https://buvosvolgy.hu/tudastar/cikk/Mik_azok_az_alhirek

<https://doktori.btk.elte.hu/lit/senkeikiszoltan/diss.pdf>

https://dtk.tankonyvtar.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/12913/0046_szamitogep-halozatok_oktatasi_segedlet.pdf?sequence=2&isAllowed=y

https://english.nmhh.hu/document/219729/Budai_Istvan_Az_alhirek.pdf

https://forgos.uni-eszterhazy.hu/wp-content/tananyagok/tamop/mediumismeret_I/26_07/2_tartalom.html

https://forgos.uni-eszterhazy.hu/wp-content/tananyagok/tarsesmedkomm_pc_exe/415_shannon_s_weaver_informcielmleti_hradstechnikai_modellje.html

https://forgos.uni-eszterhazy.hu/wp-content/tananyagok/tarsesmedkomm_pc_exe/415_shannon_s_weaver_informcielmleti_hradstechnikai_modellje.html

<https://freedomhouse.org/article/new-report-freedom-net-2017-manipulating-social-media-undermine-democracy>

https://home-affairs.ec.europa.eu/document/download/c1ab85bb-c39d-4006-8b11-0932b23696e1_hu?filename=ran_conspiracy_theories_and_right-wing_2021_hu.pdf

<https://hu.economy-pedia.com/11036514-information-types>

<https://hu.economy-pedia.com/11040040-primary-source>

https://hvg.hu/vilag/20240610_az-eu-es-a-nato-mostantol-egyutt-irtja-az-ukrajnat-erinto-alhireket

https://media20.blog.hu/2015/09/20/a_propaganda_anatomiaja_368

https://communicatio.hu/jelkep/2019/3/JelKep_2019_3_Viranyi_Peter.pdf

<https://nafo-ofan.org/>

<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1300050.tv>

https://okorportal.hu/wp-content/uploads/2019/12/2018_3_torok.pdf

https://publikaciotar.uni-bge.hu/id/eprint/1563/1/Ck_Avorn.pdf

<https://real.mtak.hu/105783/1/InfoKom.pdf>

<https://szervezes.webnode.hu/iii-a-kommunikacio-es-az-informacio>

<https://szervezes.webnode.hu/iii-a-kommunikacio-es-az-informacio/>

https://unipub.lib.uni-corvinus.hu/7671/1/Kerdoivtervezes_egyetemi_jegyzet.pdf

<https://vsquare.org/goulash-newsletter-viktor-orban-trump-us-poland-diplomacy/>

<https://www.ibm.com/topics/big-data-analytics>

<https://www.prospectmagazine.co.uk/ideas/media/67463/elon-musks-misinformation-machine-made-the-horrors-of-southport-much-worse>

<https://www.state.gov/the-united-states-and-poland-announce-new-ukraine-communications-group/>

<https://www.statista.com/statistics/272014/global-social-networks-ranked-by-number-of-users/>

<https://www.theguardian.com/technology/article/2024/may/30/openai-disinformation-russia-israel-china-iran>

1. sz. Melléklet

A kérdőívet kitöltő személyeknek az itt felsorolt hírek vonatkozásában kellett megítélniük a hír valóságtartalmát. A hírek az alábbi sorrendben kerültek bemutatásra:

Hír 1: Mark Zuckerberg a Meta tulajdonosa kijelentette, hogy a Miatyánk sérti a Facebook szabályzatát, ezért az ilyen hozzászólásokat el fogják távolítani. Ezt követően online aláírásgyűjtés indult az intézkedés visszavonása érdekében. A petíciót indító személyek szerint ez ugyanis súlyosan korlátozza a vallásszabadságot.

Hír 2: A kaliforniai egyetem (Caltech) élettani tanszéke állatokon végzett kutatást, amelyben a feldúsított oxigéntartalommal rendelkező víz szervezetre gyakorolt hatását vizsgálták. A Dr. Klaus és csapata által az ArXiv preprint serveren közzétett tanulmány szerint a mesterségesen feldúsított oxigéntartalommal rendelkező víz átlagosan 15-20 %-al megnövelte a kísérleti állatok betegségekkel szembeni immunitását.

Hír 3: Egy egyiptomi online napilap cikke szerint nem zárható ki, hogy a csernobili atomkatasztrófát szándékos külső behatás (szabotázs) okozta. A cikk szerint ugyan szándékosságra utaló közvetlen bizonyíték ezidáig nem került elő a vizsgálat során, de a végkövetkeztetés szerint a nyugati titkosszolgálatok így kívánták destabilizálni a Szovjetunió belső rendjét.

Hír 4: A CNN beszámolója szerint a dél-kaliforniában található Murrieta város rendőrsége 2023. eleje óta tett ki olyan képeket a közösségi médiában, amiken pixelezés helyett Lego-fejekkel takarták ki a letartóztatott emberek arcát. A gyártó cég hivatalos megkeresésben tiltotta meg termékeinek ilyen célú felhasználását.

Hír 5: Közösségi médiás hírforrások szerint a gyermekek vérében megtalálható adrenokrómnévű vegyület alkalmas lehet fiatalító kezelések elvégzésére. A beszámolók szerint az ilyen vegyülettel kezelt emberek jelentős egészségügyi javulásról számoltak be.

Hír 6: Az ún. "budapesti memorandum" elnevezésű nyilatkozatot 1994. december 5-én, Budapesten írták alá az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ) itt megtartott konferenciáján. Az egyezmény véglegesítette Ukrajna csatlakozását az atomsorompó-szerződéshez, ennek fejében az USA, Oroszország és az Egyesült Királyság vezetői biztonsági vállalásokat nyújtottak az országnak.

Hír 7: Internetes tényközlő oldalak szerint az amerikai hadsereg által üzemeltetett Nagyfrekvenciás Aktív Ionoszféra-kutató Program (HAARP-High Frequency Active Auroral Research Program) rendszer mellett, hogy befolyásolhatja a globális időjárást, akár célzott ember elleni támadásokra is alkalmas.

Hír 8: Az MIT és az FDA (az Egyesült Államok Élelmiszer- és Gyógyszerügyi Hivatala) közös kutatási programot indított, amelyben az adrenalin oxidációja során keletkező vegyület ($C_9H_9NO_3$ -adrenokrómnévű) emberi szervezetre gyakorolt hatását vizsgálták. A kutatás megállapította, hogy az ilyen kezelést kapott állatok 35 %-al nagyobb eséllyel küzdötték le

önállóan a daganatos sejteket, továbbá a kognitív funkcióik is jelentősen (mintegy 40 %-al) javultak.

Hír 9: A www.pihenjotthon.hu szabadidőmagazinnak nyilatkozó és névtelenséget kérő szakértő szerint a nagy intenzitású edzések, de különösen a hosszútávfutás káros befolyással bír az emésztőrendszer működésére.

Hír 10: A www.holistic_healing.com oldalon olvasható információk szerint az ún. "szuper-oxigénezett" (más néven oxigéndúsított) víz számos jótékony hatással rendelkezik, mint pl.: méregtelenítés, fájdalomcsillapítás, immunerősítés.

Hír 11: Vezető nyugati híroldalak - amerikai hírszerzési forrásokra hivatkozva - arról számoltak be, hogy az orosz titkosszolgálatok merényletsorozatot készítettek elő hadiipari cégek vezetői ellen, hogy ezzel is akadályozzák Ukrajna hadisegélyezését.

Hír 12: Egyes Telegram csatornák szerint az oroszbarát ukrán partizánmozgalom (ATESH) a konfliktus kezdete óta több sikeres szabotázsakciót hajtott végre katonai felszereléseket tároló, vagy azokat szállító célpontok ellen. A legutóbbi támadásban sikeresen megsemmisítettek 12 db Leopard-2 harckocsit és a hozzájuk tartozó további műszaki eszközöket, valamint lőszereket. Ukrajnáról nem kommentálták a bejelentést.